

Näkyväksi? Sukupuoli ja itseymmärrys oikeudessa, sen ammateissa ja tutkimuksessa

HAKUSANAT: oikeushistoria, oikeustiede, yhdenvertaisuus, tasa-arvo, sukupuoli

1. Johdanto

Viime vuosisata mullisti sosiaaliset, poliittiset ja taloudelliset valtasuhteet yhteiskunnissa lähes maailmanlaajuisesti. Yksi vuosisadan suurista historiallisista muutosprosesseista oli naisten pääsy koulutukseen ja työelämään, äänestäjiksi, omistajiksi, yrittäjiksi ja oman kehonsa suvunjatkamista koskevien valintojen subjektiksi. Vuosisadan jälkipuolelta alkaen sukupuolisyrittäjien rakenteita ja vaikutuksia on tarkasteltu kriittisesti myös historiantutkimuksessa.¹ Naisten rooleja menneisyydessä, etenkin politiikan, kulttuurin ja tieteen eri aloilla, halutaan nyt ”löytää” ja tehdä näkyväksi sekä akateemisessa tutkimuksessa että yleistajuisesti.² Myös oikeustieteessä naisten asema sukupuolisyrittäjien aikana sekä sen jälkeisessä ja edelleen jatkuvassa murroksessa kiinnostaa, ja naisten rooleja historiallisissa tapahtumissa pyritään tunnistamaan.

Oikeuden käytännöissä, oikeustieteessä ja oikeustieteellisessä koulutuksessa painotetaan oikeuden objektiivisuutta, neutraalisuutta ja tasapuolisuutta. Tämä painotus on usein tarkoittanut sitä, että alan ammateissa toimivien ja oikeustieteen tutkijoiden sukupuolella tai muilla ominaisuuksilla ei ole katsottu olevan merkitystä. Naiset, silloinkin kun he ovat toimineet alan ammateissa, ovat usein

* *Immi Tallgren*, OTT, dosentti, Helsingin yliopisto; *Mia Korpiola*, OTT, professori, Turun yliopisto; *Johanna Niemi*, OTT, professori, Helsingin yliopisto. Kirjoittajat haluavat kiittää kahta *Lakimies*-lehden käyttämää nimetöntä asiantuntijaa hyödyllisistä kommentteista. Kiitos myös *Vivi Säiläkivelle* avusta artikkelin editoinnissa julkaisukuntoon.

1. Gerda Lerner, *Placing Women in History: Definitions and Challenges*. *Feminist Studies* 3(1/2) 1975, s. 5–14; Mary Kay Thompson Tetrault, *Rethinking Women, Gender, and the Social Studies*. *Social Education* 51(3) 1987, s. 170–178, 170; Kathleen Canning, *Gender History in Practice: Historical Perspectives on Bodies, Class and Citizenship*. Cornell University Press 2006; Bonnie G. Smith (ed), *The Oxford Encyclopaedia of Women in World History*. Oxford University Press 2008.
2. Naisten toimijuutta kuvataiteessa, musiikissa, tieteissä, ja politiikassa on tuotu näkyväksi myös Suomessa, esim. Pirkko Moisala – Riitta Valkeila, *Musiikin toinen sukupuoli. Naissäveltäjiä keskiajalta nykypäivään*. Kirjayhtymä 1994; Riitta Pylkkänen, *Naistaiteilijat Suomessa. Keskiajalta modernismin murrokseen*. Tammi 2008, vain muutamia mainitaksemme.

jääneet näkymättömiksi ja sukupuolettomiksi. Tämän artikkelin tavoitteena on tarkastella muutosprosessia, jossa naiset ovat tulleet tekijöiksi oikeudessa, oikeustieteessä ja oikeustieteellisissä ammateissa. Käytämme tästä metaforaa näkyväksi tuleminen. Tarkastelun osana on tarpeellista myös arvioida, mitä merkitystä sukupuolella ja sen tunnistamisella on oikeustieteessä ja oikeuden käytännössä.

Naisten näkyvyyttä/näkymättömyyttä oikeudessa voidaan tarkastella useista eri näkökulmista. Usein on ajateltu naisia oikeuksien subjekteina ja kehitystä lineaarisena jatkumona, jossa naiset vähitellen saavuttavat oikeuksia, joita heillä ei aiemmin ollut. Toinen näkökulma liittyy naiseen oikeuden historiassa ja ammateissa. Mitä naiset ajattelivat ja kirjoittivat oikeudesta ja oikeudenmukaisuudesta tai sodasta ja rauhasta? Milloin naiset pääsivät kouluttautumaan oikeudellisiin professioihin ja saivat oikeuden ammattinharjoittamiseen? Miten varhaiset naisjuristit sijoittuivat: Suomessa, kansainvälisesti vertaillen ja kansainvälisessä oikeudessa? Kysymys siitä, minne juristin koulutuksen saaneet naiset sijoittuvat kansallisilla, Euroopan unionin, muilla transnationaalisilla ja kansainvälisillä työmarkkinoilla on edelleen ajankohtainen.³

Kolmas tapa tarkastella naisten näkymättömyyttä oikeuden ammattien kentillä on kysyä, kenen on katsottu tehneen oikeudellista työtä. Mikä merkitys oikeuden itseymmärryksen kannalta on sillä, että lukuisat sihteerit, avustajat, poliitikot, virkanaiset, diplomaatit ja aktivistit ovat tehneet esimerkiksi lainvalmistelun, oikeudenkäytön tai tutkimuksen parissa työtä, jonka merkitystä ei ole ymmärretty eikä tekijöitä arvostettu? Onko oikeudellisen koulutuksen ja juristiammattien näkökulma liian kapea?

Artikkelimme lähtöasetelma on, että materiaallinen oikeus on vuosisatojen ajan rakentunut miesnäkökulmalle. Normien laatijat 1900-luvulle asti ovat olleet miehiä, kansainvälisessä oikeudessa lähes nykypäivään asti. Lakiteksteissä miessukupuoli (esimerkiksi ”man” tai ”homme”) on viitannut yleisesti kaikkiin ihmisiin ja siten verhonnut eroja. Nainen on ollut näkymättömiin jäävä poikkeus, ”toinen”/”Other”, jolla ei ole ollut samoja oikeuksia kuin miehillä. Naiset ovat olleet marginaalisessa asemassa oikeuden alan ammateissa ja jääneet oikeudellisten ammattikuntien historioissa melko näkymättömiksi. Näkymättömyys on vallinnut niin Suomessa kuin muissa valtioissa sekä ylikansallisen oikeuden konteksteissakin. Suomalaiset kehityslinjat ovat heijastelleet kansainvälisiä keskusteluita ja globaalia kehitystä. Tätä pyrimme havainnollistamaan artikkelissamme tarkastelemalla sekä kotimaisia että globaaleja muutoksia.

Artikkelissa pohditaan myös näkymättömyyden vaikutuksia oikeuden itseymmärrykseen. Miten naisten tuleminen oikeuden kentille on vaikuttanut oikeudellisen sääntelyn sisältöön ja rajoihin sekä oikeuden teorianmuodostukseen? Koska aihetta ei voi tyhjentävästi käsitellä yhdessä artikkelissa, havain-

3. Artikkelissa jouduimme rajaamaan eurooppaoikeuden ja integroituneen Euroopan alueellisen kehityksen erityispiirteineen tarkastelun ulkopuolelle.

nollistamme naisten näkyväksi tulemista ja sen vaikutuksia oikeustutkimuksen metodeihin, kysymyksenasetteluihin ja materiaaliseen oikeuteen syventymällä tiettyihin teemoihin. Ne liikkuvat osin kansallisella, osin valtioita vertailevalla, ja osin kansainvälisellä tasolla.

Katsomme, että naisten näkymättömyys tai marginalisointi oikeuden ammatillisina ja oikeuden itseymmärrys ovat sidoksissa toisiinsa. Siksi tarkastelemme ensiksi sitä, milloin naisten oikeuksiin alettiin laajemmin kiinnittää huomiota ja vaatia naisten näkyvyyttä politiikan ja oikeuden kentillä. Muutokset nivoutuvat kansainvälisen naisasialiikkeen historiaan ja naisten oikeuksien ns. ensimmäiseen aaltoon. Seuraavaksi analysoimme naisten tulemista oikeudellisiin ammatteihin ja laajemmin oikeudellisen työn pariin. Mitkä tekijät ovat vaikuttaneet siihen, että naisten oikeudellinen työ on ollut näkymätöntä, sekä siihen, miten ja milloin se on tullut näkyväksi? Lisäksi arvioimme, kuinka naisten tulo oikeustieteilijöiksi on vaikuttanut oikeuden sisältöön ja teoreettisiin lähestymistapoihin naisliikkeen toisen, kolmannen ja neljännen aallon vaikutuksesta.⁴

Koska artikkelin painotus on sukupuolella ja sen merkityksessä pääosin suomalaisessa kontekstissa, huomiomme kohdistuu monella tavoin homogeeniseen ryhmään. Yhteiskunnan jäsenten ja oikeuden ammattilaisten erot etnisessä ja yhteiskunnallisessa taustassa, seksuaalisessa suuntautumisessa tai muissa yksilöllisissä olosuhteissa jäävät vähäiselle huomiolle. Nämä näkökulmat ja niin sanottu intersektionaalisuus eli useiden syrjintäperusteiden yhtäaikainen läsnäolo ovat tärkeitä,⁵ mutta tässä artikkelissa keskitymme sukupuoleen. Pidämme sukupuolinäkökulmaa tärkeänä sekä itsessään että siksi, että sukupuoli avaa tärkeää tietoteoreettista ymmärrystä siitä, että näkökulmia ja identiteettejä on aina enemmän kuin yksi, kuten filosofi *Elizabeth Grosz* on todennut.⁶ Feministisen tutkimuksen teorianmuodostusta ja metodeja on yleisemminkin hyödynnetty sekä laajemmassa queer-teoriaa hyödyntävässä sukupuolen tutkimuksessa että etnisten suhteiden tutkimuksessa.⁷

4. Ks. esim. Johanna Niemi, Promoting Gender Equality, s. 79–95 teoksessa Pia Letto-Vanamo – Ditlev Tamm – Bent Ole Gram Mortense (eds), *Nordic Law in European Context*. Springer 2019.

5. Intersektionaalisuudesta esim. Kimberlé Crenshaw, Demarginalizing the Intersection of Race and Sex. A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics. *University of Chicago Legal Forum* 140(1) 1989, s. 139–167. Suomenkielinen terminologia ei ole vakiintunutta, ja voidaan puhua risteävästä tai moniperustaisesta syrjinnästä. Ks. Kati Nieminen – Laura Jauhola, Syrjintä, intersektionaalisuus ja oikeussuojan rajat. *Oikeus* 2/2022, s. 168–190.

6. Elizabeth Grosz, *Time Travels. Feminism, Nature, Power*. Duke University Press 2005, s. 177.

7. Martha Fineman – Jack Jackson – Adam Romero (eds), *Feminist and queer legal theory. Intimate encounters, uncomfortable conversations*. Ashgate 2009; Jackie Jones – Anna Grear – Rachel Fenton – Kim Stevenson (eds), *Gender, sexualities and law*. Routledge 2011. Esimerkiksi naisiin kohdistuvan väkivallan tutkimuksen ja etnisyyden yhteyksiä käsittelevä Stephanie Condon –

Artikkelimme keskeisin väite on, että naisten tulo näkyväksi on muuttanut ja monipuolistanut materiaalista oikeutta, oikeustutkimuksen kohteita ja näkökulmia ainakin jo yli vuosisadan ajan. Muutosprosessin tarkastelu on laaja ja tärkeä oikeustieteellinen tutkimusaihe.

2. Naisten oikeuksien näkyväksi tekeminen alkaa

Naisten oikeuksista alettiin puhua ihmisoikeuksina valistusajan Euroopan vapausretoriikassa. Aviomiehen valta perheenpäänä perheenjäsentensä omaisuuteen, kehoon, asuinpaikkaan ja vapauteen oli lähes kaikkialla maailmassa lain vahvistama. Siksi avioliiton rinnastaminen orjuuteen oli paljon käytetty metafora: naisen vapautumisella avioliiton tai holhouksen ”ikeestä” nähtiin olevan yhtäläisyyksiä orjan vapauttamisen kanssa.⁸ Etenkin Ranskan vallankumouksen aikana ranskalaiset ja englantilaiset ajattelijat, kuuluisimpina *Olympe de Gouges* (1748–1793) ja *Mary Wollstonecraft* (1759–1797), esittivät naisten ja miesten tasa-arvon vaatimuksia.⁹

Orjuuden vastainen abolitionismi ja naisten oikeuksien puolesta puhuminen yhdistyivät Englannissa ja Yhdysvalloissa. Ne yhdistivät yhdysvaltalaisia uudistusmielisiä naisia, jotka kutsuivat koolle naisten oikeuksien kokouksen Seneca Fallsissa vuonna 1848. Yli 300 osanottajaa kerännyt kokous julkaisi ohjelman (Declaration of Sentiments) naisten asemaa koskevista epäoikeudenmukaisuuksista. Kokousta ja julkilausumaa pidetään naisliikkeen kansainvälisinä merkkipaaluina, jotka inspiroivat liikkeitä muualla maailmassa.¹⁰ Englannissa *John*

Monika Schröttle – Ravi Thiara (eds), *Violence against Women and Ethnicity. Commonalities and Differences across Europe*. Verlag Barbara Budrich 2011.

8. Esim. Susanne Lettow, *Feminism and the Enlightenment*, s. 94–106 teoksessa Ann Garry – Serene J. Khader – Alison Stone (eds), *Routledge Companion to Feminist Philosophy*. Routledge 2017; Karen Offen, *How (and Why) the Analogy of Marriage with Slavery Provided the Springboard for Women’s Rights Demands in France, 1640-1848*, s. 57–81 teoksessa Kathryn Kish Sklar – James Brewer Stewart (eds), *Women’s rights and transatlantic antislavery in the era of emancipation*. Yale University Press 2007.
9. Esim. Mary Wollstonecraft, *A Vindication of the Rights of Woman with Strictures on Political and Moral Subjects*. Thomas and Andrews 1792; *Olympe de Gouges, Les droits de la femme. A la reine*. Ei kustantajaa 1791; John R. Cole, *Between the Queen and the Cabby. Olympe de Gouges’s Rights of Woman*. McGill-Queen’s University Press 2011.
10. Esim. Judith Wellman, *The Road to Seneca Falls. Elizabeth Cady Stanton and the First Woman’s Rights Convention*. University of Illinois Press 2004, s. 184–240. Siksi Seneca Fallsin pikkukaupunki jopa kutsuu itseään ”naisten oikeuksien synnyinpaikaksi”, <https://senecafalls.com/history/birthplace-of-womens-rights/> vierailtu 11.11.2022. Declaration of Sentiment on saatavilla internetissä, esim. <https://www.nps.gov/wori/learn/historyculture/declaration-of-sentiments.htm> vierailtu 11.11.2022.

Stuart Mill (1806–1873) ja hänen vaimonsa *Harriet Taylor Mill* (1807–1858) julkaisivat 1800-luvun puolivälissä useita tärkeitä tasa-arvoa koskevia kirjoituksia. John Stuart Millin *The Subjection of Women* (1861, julk. 1869) innoitti monia naisyhdistyksiä ympäri maailman – myös Suomessa.¹¹ Monissa länsimaissa naisten äänioikeusliike (suffrage) sai ehkä suurimman poliittisen huomion. Muita tärkeitä vaatimuksia olivat esimerkiksi naisten oikeus omaisuuteensa ja palkkaansa, yhtäläiset oikeudet avioeroon sekä äitien oikeudet lapsiinsa.¹² Naisliikkeet Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa alkoivat 1800-luvun jälkipuoliskolta lähtien kampanjoida niiden toteuttamiseksi.

Naisliike levisi Suomeen Ruotsista, ja *Suomen Naisyhdistys–Finska Kvinnöföreningen* perustettiin vuonna 1884 John Stuart Millin innoittamana. Henkilökeimiat, kielikysymys ja poliittiset painotuserot johtivat porvarillisen naisliikkeen jakautumiseen vuonna 1891. Vuonna 1892 perustettu *Unionen—Unioni* profiloitui liberaalimpana. Molemmilla oli hyvät suhteet ulkomaisiin naisjärjestöihin ja sosiaalipoliittisiin reformiliikkeisiin. Sosialistit ja muutkin puolueet perustivat omia naisjärjestöjään 1900-luvun alkupuolella.¹³ Ensimmäisen sortokauden perustuslaki- ja oikeustaistelu (1899–1905) politisoi äänioikeuskampanjointia, jonka kruunasi naisten vuonna 1906 saama yleinen ja yhtäläinen äänioikeus Suomen valtiollisissa vaaleissa. Suomalaiset naiset saivat äänioikeuden toisena valtiona maailmassa (Uusi-Seelanti 1893) ja vaalikelpoisuuden ensimmäisenä (Uusi-Seelanti 1919).¹⁴ Muita tärkeitä tavoitteita olivat puolisoiden yhtäläiset oikeudet avioliitto- ja perheoikeudessa. Aviomiehen edusmiehisyyden poistaminen, äitien oikeudet lapsiinsa ja yhtäläiset aviovarallisuus-oikeudet toteutettiin

11. Esim. Ann P. Robson – John M. Robson (eds), *Sexual Equality. Writings by John Stuart Mill, Harriet Taylor Mill, and Helen Taylor*. University of Toronto Press 1994.
12. Esimerkkeinä runsaasta tutkimuskirjallisuudesta Laura E. Nym Mayhall, *The Militant Suffrage Movement. Citizenship and Resistance in Britain, 1860–1930*. Oxford University Press 2003; Mary Lyndon Shanley, “One Must Ride behind”: Married Women’s Rights and the Divorce Act of 1857. *Victorian Studies* 25(3) 1982, s. 355–376; Ann Sumner Holmes, *The Double Standard in the English Divorce Laws, 1857–1923*. *Law & Social Inquiry* 20(2) 1995, s. 601–620; Wellman 2004, s. 135–154.
13. Ilmi Hallsten, Pääkohtia Suomen Naisyhdistyksen 50-vuotisesta toiminnasta, s. 15–45 teoksessa (ei toim.), *Puoli vuosisataa naisasiatyötä. Suomalaisen Naisyhdistyksen 50-vuotishlahjajulkaisu 1884–1934*. Suomalainen Naisyhdistys 1934; Riitta Jallinoja, *Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet*. WSOY 1983, s. 32–79, 99–104; Aura Korppi-Tommola, *Tahdolla ja tunteella tasa-arvoa. Naisjärjestöjen Keskusliitto 1911–2001*. Naisjärjestöjen Keskusliitto 2001, s. 16–22, 27–34; Märta von Alfhthan, *Sju årtionden med Unioni Naisasialiitto Suomessa r.y. – Unionen Kvinnoaksförbund i Finland r.f. Unioni – Unionen* 1965, s. 22–34, 78–88, 93–94; Minna Hagner – Teija Försti, *Suffragettien sisaret*. Unioni Naisasialiitto 2006, s. 20–57; Anne Ollila, *Jalo velvollisuus: Virkanaisena 1800-luvun lopun Suomessa*. SKS 1998, s. 44–45, 75–76.
14. Esim. Pirjo Markkola – Alexandra Ramsay (toim.), *Yksi kamari – kaksi sukupuolta*. Suomen eduskunnan ensimmäiset naiset. Eduskunnan kirjasto 1997; Irma Sulkunen – Maria Lähteenmäki – Aura Korppi-Tommola, *Suomen eduskunta 100 vuotta, Nide 4 Naiset eduskunnassa*. Edita 2006.

Näkyväksi? Sukupuoli ja itseymmärrys oikeudessa, sen ammateissa ja tutkimuksessa

kauan odotetun vuoden 1929 avioliittolain myötä.¹⁵ Naiset tulivat näkyviksi poliittisella kentällä ja alkoivat vaikuttaa materiaaliseen oikeuteen.

3. Naisten taistelu oikeudesta oikeudelliseen koulutukseen ja työhön

Keskustelu tyttöjen kasvatuksesta virisi samoin 1700-luvun jälkipuoliskolla. Esimerkiksi *Mary Wollstonecraftin* *A Vindication of the Rights of Woman* vaati naisille samanlaisia koulutusmahdollisuuksia kuin miehille. *Olympe de Gouges* oli pamfletissaan *Déclaration des droits de la Femme et de la Citoyenne* (1791) mennyt vielä pidemmälle: naisten piti saada yhtäläiset oikeudet kaikkiin julkisiin toimiin, virkoihin ja tehtäviin.¹⁶ Seneca Fallsin vuoden 1848 Declaration of Sentiments edellytti naisten pääsyä kaikille kannattavimmille työaloille, jotka miehet olivat monopolisoineet itselleen. Samoin heidät tuli päästää kaikkiin koulutusohjelmiin sekä opinahjoihin, joiden ovet olivat siihen asti olleet naisille suljettuja. Erityisesti mainittiin, ettei naisia ollut teologian, lääketieteen tai oikeustieteen opettajina.¹⁷

Naisliikkeen agendalla oli naisten pääsy 1800-luvulla kehittyviin professioihin. Tähän kuului myös mahdollisuus oikeustieteelliseen koulutukseen ja oikeudellisiin tehtäviin julkiseen sfääriin miesten rinnalle. Eri maissa oli eroja siinä, miten oikeudellinen työ oli järjestetty, ja millaisia oikeudellisia ammatteja siellä oli: notaari, tuomari, tuomioistuinasianajaja (esim. barrister, avocat) tai ”val-

15. Esim. Anu Pylkkänen, Avioliitto-oikeuden modernisoitumisen varhaisvaiheista Suomessa. *Lakimies* 5/1994, s. 585–606; Anu Pylkkänen, Trapped in Equality. Women as Legal Persons in the Modernisation of Finnish Law. *SKS* 2009, s. 39–54, 71–83; Kari Melby – Anu Pylkkänen – Bente Rosenbeck – Christina Carlsson Wetterberg, Inte ett ord om kärlek. Äktenskap och politik i Norden ca 1850–1930. *Makadam Förlag* 2006, s. 159–175; Mia Korpiola. Äitien taistelu lapsistaan. Schmidtin ja Ahlbergin lapsenryöstötapaukset ja äitien oikeudet 1900-luvun alun suomalaisessa julkisessa keskustelussa, s. 261–288 teoksessa Johanna Ilmakunnas – Anu Lahinen (toim.), *Perheen jäljillä. Perhesuhteiden moninaisuus Pohjolassa 1400–2020*. Vastapaino 2021.

16. Gouges 1791, artikla VI, s. 8–9: ”toutes les citoyennes et tous les citoyens, étant égaux à ses yeux, doivent être également admissibles à toutes dignités, places et emplois publics, selon leurs capacités, & sans autres distinctions que celles de leurs vertus et de leurs talens.” Ks. myös Cole 2011, s. 120.

17. Declaration of Sentiment (<https://www.nps.gov/wori/learn/historyculture/declaration-of-sentiments.htm>, vierailtu 11.11.2022): ”He has monopolized nearly all the profitable employments, and from those she is permitted to follow, she receives but a scanty remuneration.; He closes against her all the avenues to wealth and distinction, which he considers most honorable to himself. As a teacher of theology, medicine, or law, she is not known.; He has denied her the facilities for obtaining a thorough education—all colleges being closed against her.”

mistelevä” juristi (esim. solicitor, avoué). Merkittäviä eroja oli myös siinä, miten oikeudellista työtä päästiin tekemään (esimerkiksi muodollinen yliopisto- tai lakikoulukoulutus ohjelmiseen tai käytännön harjoittelu sekä tutkinnot). Pätevyysvaatimukset vaihtelivat. Kaikki tämä vaikutti siihen, mitä väyliä pitkin naiset alkoivat yksi kerrallaan ja välillä yhdessä pyrkiä asianajokuntaan, yliopistoihin tai lakikouluihin 1860-luvulta eteenpäin. Yhdysvallat oli muutosten edelläkävijä erityisesti 1860–1900, mutta kehitysvaiheet eri asteen tuomioistuimissa, yliopistoissa ja lakikouluissa, asianajajayhdistyksissä ja virkakunnassa osa- ja liittovaltiotasolla olivat eriaikaisia.¹⁸ Englanti, Ranska ja muu Keski-Eurooppa seurasivat keskimäärin 1880–1940.¹⁹

Milloin naiset tulivat Suomessa näkyviksi yliopistossa ja oikeudellisen työn piirissä? *Maria Tschetschulin* (1852–1917) pääsi vuonna 1870 ensimmäisenä suomalaisnaisena suorittamaan ylioppilastutkinnon saatuaan erivapauden sukupuolestaan. Vaikka naiset saivat kuunnella luentoja yliopistolla, tutkinnon-suoritusoikeutta siitä ei välittömästi seurannut. Naisten opiskeluhalu Helsingissä suuntautui ensin lääketieteeseen, koska keisari oli sallinut heille 1871 poikkeusluvan filosofisen tiedekunnan oppiaineisiin sekä yksityisiin lääkärintoihin ilman sisäänkirjautumista yliopistolle. Naisten määrä kohosi merkittävästi vuodesta 1890 lähtien, kun yliopiston sijaiskansleri sai myöntää naisylioppilaille opiskeluerivapauden. Vuosina 1894–1896 naisia oli ollut noin 15 prosenttia yliopistoon kirjoittautuneista ylioppilaista, mutta heidän määränsä saavutti 39 prosenttia jo 1914–1916. Erivapausmenettely kumottiin 1900.²⁰

18. Esimerkkeinä runsaasta tutkimuksesta Virginia G. Drachman, *Sisters in Law. Women Lawyers in Modern American History*. Harvard University Press 1998; Barbara Babcock, *Woman Lawyer. The Trials of Clara Foltz*. Stanford University Press 2011; Jill Norgren, *Rebels at the Bar. The Fascinating, Forgotten Stories of America’s First Women Lawyers*. New York University Press 2013.

19. Esim. Mary Jane Mossman, *The First Women Lawyers. A Comparative Study of Gender, Law and the Legal Professions*. Hart Publishing 2006; Anne-Laure Catinat, *Les premières avocates du barreau de Paris*. *Mil neuf cent 16/1998*, s. 43–56; Sara L. Kimble, *The Rise of “Modern Portias”. Feminist Legal Activism in Republican France, 1890s–1940s*, s. 125–151 teoksessa Sara L. Kimble – Marion Röwekamp (eds), *New Perspectives on European Women’s Legal History*. Routledge 2016; Eva Schandewyl, *Women and the Courts in Twentieth-Century Belgium: An Historical Perspective*, s. 152–173 sama; Gordana Stojaković, *The First Lawyers and Attorneys: The Struggle for Professional Recognition of Women’s Rights in Yugoslavia (1918–1953)*, s. 174–197 sama; Krassimira Daskalova, *Bulgarian Women in Legal Education and the Legal Profession During the First Half of the Twentieth Century*, s. 198–216 sama; Iwona Dadej, *“The Napoleonic Civil Code is to Blame for My Decision to Study Law”: Female Law Students and Lawyers in the Second Polish Republic*, s. 217–246 sama; Marion Röwekamp, *Women, Equal Rights, and the Legal Profession in Germany, 1895–1933*, s. 247–271 sama.

20. Esim. Matti Klinge, *Ylioppilaskunnan historia 3: 1872–1917*. Helsingin yliopiston ylioppilaskunta 1968, s. 141–147; Helena Westermarck, *Finlands första kvinnliga läkare Rosina Heikel*. *Kvinnospår i finländskt kulturliv*. Söderströms 1930, s. 85–106; Alfons Takolander, Emma Irene Åström. ”Lagerens första kvinna”. *Söderströms* 1922.

Naisten lainopin opinnot alkoivat jälkijunassa. *Agnes Lundellia* (1878–1936) juhliitaan yleisesti edelläkävijänä, sillä hän oli ensimmäinen tuomaritutkinnon vuonna 1906 suorittanut nainen Suomessa. ”Virallinen ensimmäinen nainen” sai paljon näkyvyyttä lehdistössä.²¹ Lundellin korostaminen on kuitenkin osin epähistoriallista. Lukemattomat naiset olivat tehneet oikeudellista työtä paitsi kodeissa myös toimistoissa ennen kuin ensimmäiset naiset kirjoittautuivat Helsingin yliopiston lainopilliseen tiedekuntaan 1892. Kaikkienensa tiedekuntaan oli kirjoittautunut nelisenkymmentä naista ennen Lundellia. Koska suomalainen lakimiesidentiteetti on niin vahvasti tuomarin virkatutkinnon määrittämä, historiankirjoitus on jättänyt nämä naiset näkymättömiksi, vaikka osa heistä mainittiin aikakauden lehdistössäkin.²²

Oliko Lundell Suomen ensimmäinen naisasianajaja²³? Vuoden 1734 laki salli ”maineeltaan moitteettomien, rehellisten, kunnollisten ja järkevien miesten” ajaa toisten asiaa.²⁴ Opintoja tai tutkintoja ei edellytetty. Mutta tarkoittiko ”mies” vain miessukupuolen edustajaa vai ihmistä? Tästä käytiin debattia ja oikeuttakin. Eri tuomioistuimet ja yksittäiset tuomarit määrittelivät sen, ketkä heidän oikeussalisiaan kelpasivat oikeudenkäyntiavustajiksi. Kysymykseen vastaamiseen vaikuttaa myös se, että asianajajan tehtävistä vain murto-osa tapahtui oikeussalissa. Asianajotoimi oli maallikkovaltainen pitkälle 1900-luvulle asti.²⁵ Maallikkojen asianajoa kuitenkin rajoitettiin lainsäädännöllä vuosina 1898–1917. Tällöin kiellettiin avustaminen ylemmissä tuomioistuimissa ja jopa asiakirjojen toimittaminen niihin kaikilta muilta kuin Helsingin yliopistossa tutkinnon suorittamattomilta. Ennen Lundellia niin koti- kuin ulkomaisetkin lehdet uutisoivat ensimmäisistä

21. Esim. Anneli Winter-Mäkinen, *Naisjuristien 1. vuosisata. Poimintoja naisjuristien historiasta*. Lakimiesliiton Kustannus 1995; Anneli Winter-Mäkinen, *Hän on ollut ensimmäinen meistä – Agnes Lundell ja tuomarin tutkinto*, s. 8–23 teoksessa Ritva Juntunen (toim.), *Naisjuristit 60-vuotta 1945–2005. Täydennyspaloja Naisjuristien historiikkiin: vuodet 1995–2005*. Naisjuristit 2005; Mia Korpiola, *Agnes Lundell. Suomen ensimmäinen oikeustutkinnon suorittanut nainen uusien lähteiden valossa*, s. 37–55 teoksessa Oona Ilmolahti – Sinikka Selin (toim.), *Rohkea kynä. Syntymäpäiväkirja Maria Lähteenmäelle 9.6.2017. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 2017*.
22. Mia Korpiola, *Unohdetut ensimmäiset oikeustiedettä opiskelleet naisylioppilaat*. *Lakimiesuutiset* 2/2013, s. 56–57.
23. Asianajon terminologia oli melko vaihtelevaa aikakaudella. Nimityksiä advokat, sakförare, fullmäktig, rättegångsbiträde, rättegångsombud/asianajaja, asioitsija, advokaatti, valtuutettu, (oikeudenkäynti)asiamies, riitapuolen apulainen käytettiin osin ristiin ja synonyymisesti 1800-luvulla.
24. Rättegångs Balk 15:2, Sveriges Rikes Lag, Gillad och Antagen på Riksdagen Åhr 1734. Institutet för rätthistorisk forskning 1984, s. 219: ”The, som för andra måge tala och svara, skola vara oberychtade, ärlige, redelige och förståndige män. Ej bör någor almänneliga ther til brukas, som af Rätten, ther saken drifves, ej godkänd är, och lof ther til fätt.”
25. Esim. Mia Korpiola, *Mielikuvat oikeudellisen tiedon haltijoista autonomian Suomessa – hyvät, pahat ja rumat maallikkoasioitsijat*, *Tieteessä tapahtuu* 39(5) 2021, s. 33–40; Marianne Vasara-Aaltonen, *Maallikkoasianajosta kohti juristien esiinmarssia*. *Asianajotoiminta 1800-luvun Kuopiossa ja Vaasassa, Historiallinen Aikakauskirja* 1/2022, s. 37–55.

tunnetuista suomalaisista naispuolisista maallikkoasioitsijoista, jotka olivat töissä asianajotoimistoissa. Heiltä oli kuitenkin asianajo tuomioistuimissa kielletty ensiksi senaatin oikeusosaston päätöksillä 1897 ja sitten lainsäädännöllä 1898.²⁶

Suomalaisessa maallikkovaltaisessa oikeuskulttuurissa juristitutkinnosta oli tullut tuomarintoimen välttämätön edellytys vasta 1817.²⁷ Vaikka käytännöksi oli muodostunut 1860-luvulta lähtien, että naisille saatettiin antaa vapautus sukupuolestaan tiettyihin virkoihin, erivapauksia ei myönnetty ylempiin virkoihin. Naisjärjestöt pitivät yllä keskustelua naisten pääsystä virkoihin samoilla kriteereillä kuin miehet.²⁸ Itsenäistymisen jälkeen Suomen Hallitusmuodon 5 §:ssä säädettiin kansalaisten yhdenvertaisuudesta lain edessä, ja yleisiksi ylenysperusteiksi virkoihin vahvistettiin ”taito, kyky ja koeteltu kansalaiskunto”.²⁹ Oli yhä vaikeampaa perustella, miksi juuri suomalainen nainen olisi erityisen kykenemätön rationaaliseen ja objektiiviseen, todisteisiin perustuvaan harkintaan, kun naiset olivat olleet lainsäätäjinä jo toistakymmentä vuotta. Myös useissa Länsi-Euroopan maissa naiset pääsivät asianajajiksi ja tuomareiksi ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Lopulta Suomessa 23.4.1926 normirypäs, tärkeimpänä laki naisen kelpoisuudesta valtionvirkaan, avasi ovet useimpiin valtiollisiin virkoihin. Naisia tosin pidettiin liian epäluotettavina raastuvan-, kihlakunnan- tai maanjako-oikeuden puheenjohtajiksi, kunnes vuotta myöhemmin annettu asetus (25.11.1927/311) poisti esteen.³⁰ Seuraavina vuosina Suomen harvalukuiset naisjuristit saivat näkyvyyttä toimiessaan auskultointinsa aikana

26. Keisarillisen Majesteetin Armollinen asetus oikeudenkäymiskaaren 15 luvun 2 §:n muuttamiseksi toisin kuuluvaksi 23.11.1898, Suomen suuriruhtinaanmaan asetus-kokoelma, nide 52. Keisarillinen Senaatti 1898, s. 1–2; Yrjö Raevuori, Suomen asianajotoiminnan vaiheita. WSOY 1968, s. 18; Mia Korpiola, Attempting to Advocate. Women Entering the Legal Profession in Finland, 1885–1915, s. 292–318 teoksessa Sara L. Kimble – Marion Röwekamp (eds), *New Perspectives on European Women’s Legal History*. Routledge 2016.

27. Hans Kejsler. Maj:ts Nädiga Förordning [...] i afseende å Examina med de Studerande wid Universitetet i Åbo, hwilka ämna söka sin fortkomst wid Rättegångswerken eller andra grenar af Civila Styrelsen, 3.11.1817, teoksessa *Samling af Placater, Förordningar, Manifeste och Påbud, samt andre Allmänna Handlingar, hwilka i Stor-Furstendömet Finland sedan 1808 års början ifrån trycket utkommit*, nide 3. J. C. Frenckell & Son 1832, s. 117.

28. Esim. Koti ja yhteiskunta 12/1897, s. 135–136; sama, 1/1908, s. 12; sama, 7–8/1908, s. 86; Mandi Hannula, Naiset ja virat, s. 101–106 teoksessa (ei toim.) Puoli vuosisataa naisasiatyötä. Suomalaisen Naisyhdistyksen 50-vuotisjuhlaulkaisu 1884–1934. Suomalainen Naisyhdistys 1934.

29. §5, §86, Suomen Hallitusmuoto, 17.7.1919/94.

30. Laki naisten kelpoisuudesta valtionvirkaan 23.4.1926/112; Laki eräiden tuomarin ja valtuutetun esteellisyyttä koskevien säännösten soveltamisesta naiseen 23.4.1926/113; Asetus joka sisältää täydentäviä säännöksiä naisten kelpoisuudesta valtionvirkaan 23.4.1926/114; Pirkko K. Koskinen, Laki kirjoittamattoman lain kumoamisesta eli vaiheita naisen tiellä tuomarin virkaan. Erään tutkimuksen hahmottelua, s. 49–60 teoksessa Harri Hietala – Seppo Sairanen – Taru Turunen (toim.), *Karjalaisen osakunnan juristikerho 1934–1982. Karjalaisen osakunnan juristikerho 1982; Hannula 1934; Raija Huhtanen, Naisten virkakelpoisuuden historiallista tarkastelua. Oikeus 2/1983, s. 93–104.*

Näkyväksi? Sukupuoli ja itseymmärrys oikeudessa, sen ammateissa ja tutkimuksessa

oikeuden puheenjohtajina. Heti kesällä 1926 uutisoitiin otsikolla ”Ensimmäinen naistuomari” Agnes Lundellin olevan maan ensimmäinen tuomarinvalan vannonut nainen.³¹

Mutta oliko hän kuitenkin sitä? Vain joitain viikkoja lain säätämisen jälkeen näet *Airi Häyrynen*, maistraatin kanslia-apulainen, valittiin Mikkelin vararaati-mieheksi. Hän vannoi tuomarinvalan 10.5.1926 – eli lähes kaksi kuukautta ennen Lundellia – ja osallistui saman tien juttujen tuomitsemiseen. Samoin Suomen ensimmäiseen vakituiseen tuomarintoiimeen maaliskuussa 1928 valittu nainen vaikuttaa olleen kanslisti *Eini Kääriäinen*, josta tuli Iisalmen kaupungin maistraatin ja raastuvanoikeuden pitkäaikainen kunnallisneuvosmies.³²

Naisten tekemän oikeudellisen työn tuleminen näkyväksi Suomessa on ollut valikoiva prosessi. Eliitin, korkeammin koulutetun profession, silmissä vain tietyn ylemmän tutkinnon suorittaneet olivat ”oikeita juristeja” ja heidän tekemänsä oikeudellinen työ relevanttia profession historian kannalta. Ei-yliopistokoulutetut, käytännössä työnsä oppineet naiset tai ”väärän” tutkinnon lainopillisessa tiedekunnassa suorittaneet naiset/henkilöt eivät ole tähän määritelmään mahtuneet. Siksi heitä ei ole tehty näkyväksi osaksi Suomen juristien virallista historiankirjoitusta.

4. Naisten näkyväksi tuleminen kansainvälisessä oikeudessa

4.1. Miksi sukupuolella on erilaisia merkityksiä ja vaikutuksia kansainvälisessä oikeudessa?

Naisten näkyväksi tuleminen kansainvälisessä oikeudessa on edellä tarkasteltuihin suomalaisiin ja niitä inspiroineisiin eurooppalaisiin tai pohjoisamerikkalaisiin muutoksiin verrattuna myöhäisempää ja hitaampaa. Sukupuoli, suvunjatkaaminen ja seksuaalisuus nähdään Yhdistyneiden Kansakuntien (YK) 193 jäsenvaltiossa epäyhtenäisemmin kuin esimerkiksi eurooppalaisissa demokratioissa, jotka rakentuivat liberalismiin, kapitalismiin ja kristinuskon arvopohjille. Naisten aseman muutoksia kansainvälisessä oikeudessa tarkastellaan tässä luvussa kahdesta näkökulmasta: yhtäältä huomio on sukupuolen vaikutuksissa ammattikuntaan pääsyyn ja alan historialliseen itseymmärrykseen, toisaalta ana-

31. Esim. Länsi-Suomi, 9.7.1926, s. 2.

32. Esim., Länsi-Savo, 11.5.1926, s. 2; Warkauden Lehti, 3.3.1928, s. 3. Kunnallisneuvosmies (samoin kunnallisraati-mies) oli ennen raastuvanoikeuden tai maistraatin jäsen, joka ei ollut lainoppinut. Oikeusneuvosmies (tai oikeusraati-mies) oli puolestaan lainoppinut jäsen. Maistraatti ja raastuvanoikeus oli erotettu toisistaan suuremmissa kaupungeissa, mutta pienemmissä ne olivat vielä yhdessä.

lysoidaan materiaalisen kansainvälisen oikeuden ja doktriinin sukupuolittunutta eriarvoisuutta. Kronologisesti etenevän, virtaviivaistetun tarkastelun lähtökoh- tana on, että nämä näkökulmat liittyvät kiinteästi toisiinsa.³³

Tarkasteluun vaikuttavat kansainvälisen oikeuden ominaispiirteet, kuten se, että varsinaista lainsäädäntömenettelyä ei ole. Käsitukset vallan kolmijaosta eivät siis sovellu kuvaamaan sen syntytapoja tai toimeenpanoa. Kansainvälisen oikeu- den oikeuslähdeopin tuomarille ja oikeusoppineelle asettamat roolit oikeuden sisällön tunnistamisessa ja tulkinnassa saattavat mahdollistaa suoremman väylän oikeuden sisällön muotoutumiseen. Kansainvälisen oikeuden merkittävin ja toi- mivallaltaan yleisin oikeusistuin on Kansainvälinen tuomioistuin (ICJ) Haagissa. Sen perussäännön 38 artiklan mukaan tuomioistuin soveltaa ”a) kansainvälisiä – – sopimuksia – – ; b) kansainvälistä tapaa velvoittavaksi oikeudeksi tunnus- tetun yleisen käytännön ilmauksena; c) sivistyskansojen tunnustamia yleisiä oikeuseriaatteita”.³⁴ Oikeussääntöjen määrittelemiseksi se voi käyttää lähteinä myös ”d) oikeudellisia ratkaisuja sekä eri maiden etevimpien tutkijain oppeja”.³⁵ ICJ voi siis katsoa oikeussäännöksi kirjoittamattoman tavan, jota valtiokäytäntö ja ratkaistavassa tapauksessa relevantin valtion käsitys (*opinio juris*³⁶) pitävät kansainvälisenä oikeutena, tai nojautua oikeuseriaatteisiin, joille se oikeuskäy- tännössään antaa muodon ja tulkintoja.

Koska kansainvälisten oikeusistuinten tuomarit ja eri maiden etevimmiksi katsotut tutkijat olivat miehiä 1990-luvulle asti, sukupuolen merkitys sekä oi- keushistoriallisesti että nykyisessä materiaalisessa oikeudessa eroaa merkittä- västi Suomen ja muiden eurooppalaisten liberaalien demokratioiden tilanteesta. Kysymys juristiprofessioihin pääsystäkin jäsentyy toisin, koska juristeilla ei ole välttämättä ollut ensisijaista asemaa kansainvälisen oikeuden asiantuntijuu- dessa. Muutos tähän suuntaan on käynnissä, mutta esimerkiksi monenvälisten valtiosopimusten neuvotteluissa, diplomaateilla, kansainvälisillä virkamiehillä, ulkopolitiikan asiantuntijoilla tai kansalaisjärjestöaktiivisteilla voi edelleen olla huomattava vaikutus oikeuden sisältöön – ilman oikeudellista koulutusta. Tä- män voi katsoa helpottaneen naisten näkyväksi pääsyä. Samalla se on merkinnyt naisten sijoittumista ensisijaisesti sukupuolittuneille erityisaloille, kuten naisten ja lasten oikeudet sekä seksuaalinen ja sukupuolittunut väkivalta. Tutkimusase- telmaan vaikuttaa myös se, että tuomioistuimissa, kansainvälisissä järjestöissä, ja

33. Hilary Charlesworth – Christine Chinkin, *The Boundaries of International Law. A Feminist Analysis*. Manchester University Press 2000, s. 1, ”The absence of women in the development of international law has produced a narrow and inadequate jurisprudence that has, among other things, legitimated the unequal position of women around the world rather than challenged it.”

34. Kansainvälisen tuomioistuimen perussääntö, 24.10.1945.

35. Sama.

36. Tapauksessa *North Sea Continental Shelf* 1969, ICJ katsoi, että *opinio juris* on ”a belief that practice is rendered obligatory by the existence of a rule of law requiring it”.

Näkyväksi? Sukupuoli ja itseymmärrys oikeudessa, sen ammateissa ja tutkimuksessa

kansainvälisen oikeuden tutkimuksessa on ylemmällä hierarkiatasolla edelleen selkeä miesenemmistö.

4.2. Kansainvälinen oikeus ennen toista maailmansotaa

Kansainvälisen oikeuden ymmärrettiin 1900-luvun puoliväliin asti koskevan valtioiden välisiä suhteita, valtioiden oikeuksia ja velvollisuuksia sekä aikajanan loppua kohden myös kansainvälisten järjestöjen oikeudellista asemaa ja suhteita jäsenvaltioihin. Se perustui kahden- tai monenvälisiin valtiosopimuksiin tai tapaoikeuteen, ja sen noudattamisessa edellytettiin tyypillisesti vastavuoroisuutta. Valtiovalta ja valtioiden ulkosuhteet olivat hallitsijasukujen naisia lukuun ottamatta naisten ulottumattomissa. Valtioiden tahdonilmaisut tulla kansainvälisen oikeuden sitomaksi noudattivat perustuslaillisia normeja ja käytäntöjä, joita valmistelivat ja analysoivat lähes yksinomaisesti miessukupuoliset oppineet ja poliitikot. Kansainvälisellä oikeudella ei katsottu olevan välittömiä oikeusvaikutuksia luonnollisille henkilöille eikä sen noudattamista valvottu ylikansallisin mekanismein.

Kansainvälinen oikeus oli (nykyisestä) nimestään³⁷ huolimatta pääosin eurooppalaista. Sen keskeisimpiä tavoitteita oli valtioiden rajat ylittävän kaupan turvaaminen. Kanssakäymisen helpottamiseksi kehittyivät valtioiden diplomaattisia suhteita koskevat säännöt. Siirtomaiden valloitus ja niiden luonnonvarojen ja väestön taloudellinen hyötykäyttö katsottiin yleensä kansainvälisen oikeuden mukaiseksi, vaikka skolastikot perehtyivätkin kysymykseen: oliko ei-kristilliset ”alkuasukkaat” katsottava ihmisiksi siinä määrin, että heille kuului myös omistusoikeus? Valtioiden sodat ja kilpailevien hallitsijoiden keskinäinen voimankäyttö vaaransivat kauppaa ja merenkulkua: sodankäyntiä tuli siis rajoittaa ja sen oikeutusta säännellä.

Kansainvälisen oikeuden ammattikunta ja tutkimusintressit heijastelivat pitkään geopoliittisten valtarakenteiden muutoksia. Kansainvälisestä oikeudesta neuvottelivat ja sitä opettivat miehet, eurooppalaiset tai heistä polveutuvat. Viimeaikainen tutkimus on tehnyt näkyväksi poikkeuksia, kuten hallitsijasukujen ja muiden hoveissa vaikuttaneiden naisten toimijuutta esimerkiksi valtiosopimusneuvotteluissa ilman virallista asemaa diplomatian ja vallan kentillä.³⁸ Sukupuolten (sekä sosiaaliluokkien, kansallisuuksien, ja rodullisiksi ymmärrettyjen

37. Termiä ”international law” käytti ensimmäisenä Jeremy Bentham vuonna 1789 teoksessa *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*.

38. Ks. Glenda Sluga and Carolyn James, *Women, Diplomacy and International Politics Since 1500*. Routledge, 2016; Mark Bryant, *Partner, Matriarch, and Minister: Madame de Maintenon of France, Clandestine Consort, 1680–1715*, s. 77–107 teoksessa Campbell Orr (ed), *Queenship in Europe 1660–1815. The Role of the Consort*. Cambridge University Press, 2004; André Corvisier, *Les régences en Europe. Essai sur les délégations de pouvoirs souverains*. Persée 2002.

alkuperien) epätasa-arvo kansainvälisessä oikeudessa ilmensi arvoja ja sosiaalisia käytäntöjä johtavissa eurooppalaisissa valtioissa.

Näiden keskenään kilvoittelevien suurvaltojen vallankumoukset, sodat ja siirtomaapolitiikka olivat kansainvälisen oikeuden käännekohtia tai uusien vaikutteiden lähteitä, myös sukupuolten tasa-arvon osalta. Militarismin nousun välttämälle 1870-luvulle sijoittuu kahden johtavan tieteellisen ja ammatillisen järjestön, *Institut de droit international (IDI)* ja *International Law Association (ILA)*, perustaminen.³⁹ Tapahtumat katsotaan alalla merkkipaaluiksi valtiosääntöoikeudesta ja kansainvälisistä suhteista erillisen kansainvälisen oikeuden tieteenalan ja ammattikunnan synnylle.⁴⁰ Näillä ratkaisevilla aatteellisen ja ammatillisen identiteetin rakentamisen hetkillä samoista kysymyksistä kiinnostuneet naiset jätettiin järjestäytymisiin kutsumatta. Oliko kyse siitä, että naiset tarkoituksellisesti suljettiin ulos ”ammattillistumisen ja tieteellistymisen prosesseista”⁴¹? Tämän kysymyksen kansainvälisen oikeuden historian tutkimus on nykypäivään asti sivuuttanut: keitä henkilöitä ja mitä ajatuksia ei päästetty mukaan uuteen tieteellistyvään ammattikuntaan ja miksi?

Perusteellista arkistotutkimusta aiheesta ei ole tehty, mutta fragmentteja tunnetaan. Kansainvälisen oikeuden merkkimiehiin luettavan *Gustave Moynierin* (1826–1910) mukaan Punaisen ristin kansainvälisen komitean toimialalla ei naisia tarvittu kuin sairaanhoitajiksi sitomaan haavoja.⁴² *Carnegie Endowmentin* varhaiset kokouspäiväkirjat antavat ymmärtää kenet oli sen johtajien ja toimikunnan jäsenten mielestä katsottava ammattiin ja tieteenalalle epätoivotuiksi: yhtäältä ääri-kansallismieliset ja monarkiaa puolustavat taantumukselliset (reactionaries) ja toisaalta ”ammatti-pasifistit” ja radikaalit uudistajat, kuten yhdistykset Women’s International League for Peace and Freedom ja League of Women Voters.⁴³

Naisten näkyväksi tulemiselle kansainvälisessä oikeudessa voi esittää vaihtoehtoisia ja/tai rinnakkaisia alkuketkiä. Yksi avautuu kiinnittämällä huomio luvuissa 2 ja 3 mainittuihin naisten kansalaisoikeuksiin ja siviilioikeudelliseen asemaan. Niiden edistämiseksi käynnistyi 1800-luvulla monikansallista, univer-

39. Muita järjestöjä olivat the American Society of International Law, the International Peace Bureau, Carnegie Endowment for International Peace, La Paix par la Droit, Royal Institute of International Studies, the League of Nations Union, Grotius Society ja National World Court Committee.

40. Martti Koskenniemi, *The Gentle Civilizer of Nations*. Cambridge University Press 2001, s. 11–97; Arnulf Becker Lorca, *Mestizo International Law*. Cambridge University Press 2015.

41. Koskenniemi sama.

42. Silvia Cadei, *Le Comité du CICR: Une Affaire d’Hommes? Histoire & Genre* Numero 2, automne 2017, s. 74–83, 76.

43. Immi Tallgren kiittää Jens Wegeneriä näistä alustavista huomioista, arkistotutkimus New Yorkissa lykkääntyi Covid-epidemian vuoksi.

saaliin pyrkivää yhteistyötä.⁴⁴ Naisten äänioikeutta ja vaalikelpoisuutta ajanut järjestötoiminta sekä nykyterminologiassa kansainväliseksi yksityisoikeudeksi mielletävät yksityis- ja perheoikeudelliset aloitteet mobilisoivat naisia laajasti Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa. Ne kietoutuivat osin yhteen transatlanttisen orjakaupan vastaisen aktivismin kanssa.⁴⁵ Myös luvussa 3 käsitelty aktivismi naisten pääsyksi ammattikuntiin oli osin kansainvälistä.

Naisten järjestötoiminta sinänsä vaikutti samalta kuin miesten: konferensseja, oikeusvertailua ja säätelyehdotuksia.⁴⁶ Merkittävin ero oli se, että yhteys julkiseen valtaan ja valtioiden ulkosuhteisiin puuttui: naisten toiminta ja ideat katsottiin yksityisiksi, vailla yleisempää merkitystä. Historiallisena jatkumona naisten ylikansalliseen normatiivisuuteen tähdänneet aloitteet ja niiden johtohahmot ovat edelleen täysin näkymättömiä kansainvälisen oikeuden historioissa tai marginalisoitu ”feministiseksi aktivismiksi”, ”sosiaalioikeudeksi” tai ”oikeusvertailuksi”.

Toinen alkupiste naisten näkyväksi tulemiselle kansainvälisessä oikeudessa kytkeytyy sodan oikeussääntöihin ja pasifismiin. Samaan aikaan kun IDI ja ILA perustettiin, valtiosuvereniteetin ehdottomuutta alettiin kyseenalaistaa humanitaarisen oikeuden eli sodankäynnin haittavaikutuksien rajoittamiseen pyrkivien oikeussääntöjen kodifointihankkeissa. Varhaisimmat sopimukset perustuivat sotaa käyvien osapuolten väliselle vastavuoroisuudelle, niin että ihmiselämän ja omaisuuden suojaaminen sekä kärsimyksen lieventäminen koskivat vain vihollisvaltion sotilaita, kansalaisia ja omaisuutta. Kun sodankäynnin teknologioiden ja tapojen muutokset saattoivat myös siviiliväestön, -omaisuuden ja -infrastruktuurit entistä totaalisempaan vaaraan, sääntelyn tavoitteet laajenivat

44. Britta Waldschmidt-Nelson – Anja Schüler (eds), *Forging Bonds Across Borders. Transatlantic Collaborations for Women's Rights and Social Justice in the Long Nineteenth Century*. Bulletin of the German Historical Institute 2017; Laura Beers, *Advocating for a Feminist Internationalism Between the Wars*, s. 202–221 teoksessa Glenda Sluga – Carolyn James (eds), *Women, Diplomacy and International Politics Since 1500*. Routledge 2016; Leila J. Rupp, *Worlds of Women. The Making of an International Women's Movement*. Princeton University Press 1997, s. 199.

45. Ks. Kathryn Kish Sklar – James Brewer Stewart (eds), *Women's Rights and Transatlantic Antislavery in the Era of Emancipation*. Yale University Press 2007.

46. Tutkimuksia naisten oikeudellista asemaa koskeneista keskusteluista ylikansallisessa, universaaliin vaikutukseen pyrkivässä kontekstissa, ks. Karen Knop, *Gender and the Lost Private Side of International Law*, s. 357–380 teoksessa Annabel Brett – Megan Donaldson – Martti Koskeniemi (eds), *History, Politics, Law*. Cambridge University Press 2021; Roxana Banu, *Nineteenth Century Perspectives on Private International Law*. Oxford University Press 2018; Roxana Banu, *Forgotten Female Figures in Private International Law. The International Social Service*, teoksessa Immi Tallgren, *Portraits of Women in International Law: New Names and Forgotten Faces?* Oxford University Press 2023; Christine Chinkin – Karen Knop, *Remembering Chrystal MacMillan: Women's Equality and Nationality in International Law*. *Michigan Journal of International Law* 22(4) 2001, s. 523–585; Paolo Amorosa, *Rewriting the History of the Law of Nations: How James Brown Scott made Francisco de Vitoria the Founder of International Law*. Oxford University Press 2019.

yrityksiin turvata myös siviiliväestöä, etenkin sen ”heikompia” edustajia eli naisia ja lapsia.⁴⁷

Humanitäärisen oikeuden rinnalle vaadittiin selkeämpiä sääntöjä ja käytäntöjä itse voimankäytön rajoittamiseksi, niin että sotimisesta ristiriitojen ratkaisukeinona tulisi kansainvälisen oikeuden vastaista. Pasifismia oikeusäänöin ajavien joukossa oli useita johtavia naisia.⁴⁸

Muita tavoitteita naisten varhaisessa kansainvälisen oikeuden aktivismissa olivat naisten ja lasten kauppaamisen (ns. white slavery)⁴⁹ ja pornografian vastustaminen. Osa naisten valtioiden rajat ylittävistä aktivismista seurasi alueellisia tai kielirajoja, poliittisia (kuten sosialismi) tai uskonnollisia (kuten kveekarit) vakaumuksia, mutta pyrki edistämään universaalia sosiaalista ja taloudellista kehitystä.

Ensimmäistä maailmansotaa seurasi voittajavaltioiden pyrkimys järjestää valtioiden väliset suhteet uudelle pohjalle Kansainliitossa. Sen perussäännön 7.3 artikla kirjasi kahden edeltävän vuosikymmenen muutokset naisten asemassa ja yhteiskunnallisessa aktivismissa tavalla, joka herätti optimismia: ”All positions under or in connection with the League, including the Secretariat, shall be open equally to men and women.”⁵⁰ Naisten asema Kansainliiton virkakunnassa jäi kuitenkin vaatimattomaksi.⁵¹ Sen oikeudellisella osastolla työskenteli naisia

47. Ks. Boyd van Dijk, *Preparing for War*. Oxford University Press 2022; Judith Gail Gardam, *The Law of Armed Conflict. A Gendered Regime?*, s. 171–202 teoksessa Dorinda G. Dallmeyer (ed), *Reconceiving Reality. Women and International Law*. American Society of International Law 1993.

48. Ks. Janne Nijman – Bertha von Suttner, *Locating International Law in Novel and Salon*, teoksessa Tallgren 2023; Kate Grady – Gina Heathcote – Jane Addams. *Positive Peace from the Everyday to the International*, teoksessa Tallgren 2023; Samuel Moyn, *Humane: How the United States Abandoned Peace and Reinvented War*. MacMillan 2022. Freya Baetens, *The Forgotten Peace Conference. The 1915 Congress of Women*, s. 455–459 teoksessa Rüdiger Wolfrum (ed), *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. Oxford University Press 2010; Lela B. Costin, *Feminism, pacifism, internationalism and the 1915 International Congress of Women*. *Women’s Studies International Forum* 5(3–4) 1982, s. 301–315.

49. Ensimmäiset kansainväliset sopimukset neuvoteltiin 1900-luvun alussa, ks. esim. Jean Allain, *Slavery in International Law. Of Trafficking and Human Exploitation*. Martinus Nijhoff 2013.

50. Ks. esim. Aoife O’Donoghue, *Article 7 of the Covenant of the League of Nations, 1919*, s. 125–131 teoksessa Erika Rackley – Rosemary Auchmuty (eds), *Women’s Legal Landmarks. Celebrating the History of Women and Law in the UK and Ireland*. Bloomsbury Publishing, 2018.

51. Ks. esim. Michel Marbeau, *Les femmes et la Société des Nations (1919-1945)*. Genève, la clé de l’égalité?, s. 163–176 teoksessa Jean-Marc Delaunay – Yves Denéchère (éd), *Femmes et les relations internationales au XX siècle*. Sorbonne PSN 2007, s. 173; Carol Ann Miller, *Lobbying the League. Women’s International Organizations and the League of Nations*, DPhil, Oxford University 1992; Myriam Piguet, *Gender Distribution*, s. 62–77 teoksessa Haakon A. Ikonomou – Karen Gram-Skjoldager (eds), *The League of Nations. Perspective from the Present*. Aarhus University Press 2019.

Näkyväksi? Sukupuoli ja itseymmärrys oikeudessa, sen ammateissa ja tutkimuksessa

vain avustavissa tehtävissä ja lyhytaikaisissa työsuhteissa.⁵² Yksittäisiä naisia oli myös valtioiden valtuuskunnissa Kansainliittoon sekä mandaattijärjestelmän elimissä.⁵³ Toisen maailmansodan lähestyessä naisten osuus Kansainliiton virkakunnasta väheni entisestään.

4.3. Kansainvälinen oikeus ja instituutiot universaalien yhdenvertaisuuden puolustajina?

Tavoite rajata suvereenien valtioiden vallankäyttöä niiden omia kansalaisia kohtaan kansainvälisillä normeilla, joiden noudattamista valvotaan ylikansallisesti, esitetään tyypillisesti reaktiona toiseen maailmansotaan, etenkin Euroopan moraaliseen ja aineelliseen rappioon. Muuttunutta maailmaa ja sen oikeussuhteita edusti YK ja sen perussääntö (1945) sekä nopeassa tahdissa neuvotellut universaalisuuteen pyrkivät julistukset ja sopimukset.⁵⁴ Kansainvälistä oikeutta ja kansainvälisiä instituutioita kohtaan kertyi valtavasti odotuksia, myös koskien sukupuolten tasa-arvoa, joka kirjattiin universaaliksi tavoitteeksi.⁵⁵ Samalla kun kansainvälisen oikeuden tavoitteet ja keinot laajenivat, valtioiden määrä ja keskinäiset poliittiset eroavuudet sekä taloudellinen eriarvoisuus kasvoivat entisten alusmaiden itsenäistytessä.

Valtion ja sen omien kansalaisten oikeussuhteen muutoksia artikuloitiin yhtäältä diskurssilla kansainvälistä ihmisoikeuksista, toisaalta diskurssilla kansainvälisistä rikoksista, joista seuraa yksilön rikosvastuu. Kylmä sota hiljensi muutosprosessit ja johti osaltaan alueellisten järjestöjen ja sopimusverkostojen syntyyn. Kansainvälinen oikeus monimutkaistui ja alkoi fragmentoitua, näin esitettiin.⁵⁶ Tästä huolimatta kansainvälisen oikeuden ammatit, tutkimuksen painopisteiden määrittäminen ja tiedontuotanto olivat edelleen lähes yksinomaan miesten työtä. Oliko kyse oikeudenalan ja kansainvälisten suhteiden asiantuntemuksen epätasa-arvoisesta jakaantumisesta kansallisvaltioissa? Vai vallitsivatko kansainvälisen oikeuden keskeisissä instituutioissa, johtavissa yliopistoissa ja ammattijärjestöissä

52. Benjamin Auberer, Female Staff in the Legal Section of the League of Nations, teoksessa Tallgren 2023.

53. Susanne Pedersen, Metaphors of the Schoolroom. Women Working the Mandates System of the League of Nations, History Workshop Journal, January 2008.

54. Esim. YK:n Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus (YK:n yleiskokous, 10.12.1948; joukkotuhontasopimus, Nürnbergin periaatteet (Kansainvälisen oikeuden toimikunta, 29.7.1950).

55. YK:n Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus 1948 ja sitä seuranneet ihmisoikeussopimukset.

56. Anne-Charlotte Martineau, Le débat sur la fragmentation du droit international. Une analyse critique. Bruylant 2015; Martti Koskenniemi, Fragmentation of International Law. Difficulties arising from the diversification and expansion of international law: report of the Study Group of the International Law Commission. United Nations, 2006.

patriarkaaliset asenteet? Kysymykset jäävät vastaamatta, sillä tutkimus aiheesta on lähes olematonta.

Selkeä muutos naisten näkyvyydessä alkoi 1990-luvulla. Seksuaalinen ja sukupuolittunut väkivalta aseellisissa konflikteissa, etenkin entisen Jugoslavian alueella sekä Ruandassa, päätyi ensin mediassa ja sen myötä kansainvälisissä politiikassa huomion kohteeksi. Kansainvälisen rikosoikeuden normistoa uudistettiin ripeästi, ja lukuisia kansainvälisiä rikostuomioistuimia perustettiin. Naisia nimitettiin ensin johtaviksi seksuaalirikosten asiantuntijoiksi, syyttäjiksi ja vähitellen laajemmassa määrin myös tuomareiksi. Voidaanko muutokset tulkita yleisemmin, siirtymäksi kohti tasa-arvoa tai ainakin sukupuolieron merkityksen vähenemistä kansainvälisessä oikeudessa? Ei välttämättä, sillä naisten näkyvyys kansainvälisessä rikosoikeudessa perustuu käsityksiin naisten biologisesta, sosiaalisesta ja moraalisestakin toiseudesta sekä naissukupuolen roolista suvunjakamisessa, joita etenkin humanitäärisessä oikeudessa on pidetty erityissuojelun kohteena.⁵⁷

Kansainvälisen oikeuden, järjestöjen ja diplomatian ammatit, tutkimusalat ja diskurssit ovat usein edelleen miesvaltaisia ja miesten johtamia. Merkittävä esimerkki on vuonna 1947 perustettu YK:n Kansainvälisen oikeuden toimikunta (ILC). Jäsenyys toimikunnassa on kansainvälisen oikeuden arvostetuimpia asiantuntijatehtäviä. Ensimmäiset naiset valittiin jäseniksi vuonna 2001, yli 50 vuotta toimikunnan perustamisen jälkeen. Toimikunnan jäsenistö (1947–2022) on koostunut 229 henkilöstä, joista naisia on ollut 7. Suomesta toimikuntaan valittiin vuonna 2017 suurlähettiläs, OTT *Marja Lehto*. Kansainvälisen oikeuden historia ja toimikunnan kokoonpano kietoutuvat yhteen esimerkiksi ILC:n käsityksissä kansainvälisen oikeuden ehdottomista normeista, joista ei voi missään olosuhteissa poiketa (*jus cogens*).⁵⁸ Niitä koskevan doktriinin ja tulkintakäytännön kehitys ”has privileged the experiences of men over those of women, and it has provided a protection to men that is not accorded to women.”⁵⁹ ILC esimerkiksi sisällyttää rotusyrjinnän kiellon *jus cogens* -normeihin, mutta sukupuuo-

57. Keskustelua ja kritiikkiä, ks. Janet Halley, Rape in Rome. Feminist Interventions in the Criminalization of Sex-Related Violence in Positive International Criminal Law. Michigan Journal of International Law 30(1) 2008, s. 1–123; Kiran Kaur Grewal, International Criminal Law as a Site for Enhancing Women’s Rights? Challenges, Possibilities, Strategies. Feminist Legal Studies 23(2) 2015, s. 149–165; Heidi Matthews, Redeeming Rape. Berlin 1945 and the Making of Modern International Criminal Law, s. 90–109 teoksessa Immi Tallgren – Thomas Skouteris (eds), The New Histories of International Criminal Law. Oxford University Press 2019; Karen Engle, The Grip of Sexual Violence in Conflict. Feminist Interventions in International Law. Stanford University Press 2020.

58. Mary H. Hansel, “Magic” or Smoke and Mirrors? The Gendered Illusion of *Jus Cogens*, teoksessa Dire Tladi (ed), Peremptory Norms of General International Law (*Jus Cogens*). 2021.

59. Hilary Charlesworth – Christine Chinkin, The Gender of *Jus Cogens*. Human Rights Quarterly 15(1) 1993, s. 63–76.

lisyrjinnän kieltoa ei.⁶⁰ Kidutuksen kieltäminen on ehdoton, mutta raiskauksen kieltäminen vain kansainvälisten rikostunnusmerkistöjen rajaamissa olosuhteissa.⁶¹

Kansainvälisen tuomiostuimen (ICJ) tuomariksi nimitettiin nainen vuonna 1995, *Rosalyn Higgins* (Iso-Britannia). Vuonna 1985 Tunisia oli kutsunut ad hoc -tuomariksi *Suzanne Bastidin* (Ranska).⁶² Intersektionaalisesta näkökulmasta on huomionarvoista, että ensimmäiset naistuomarit olivat eurooppalaisten imperiumien siirtomaavaltojen kansalaisia.⁶³ Naisia on ICJ:n tuomareista ollut enimmillään neljäsoset. Kysymykset tuomareiden sukupuolen ja ylipäätään identiteetin merkityksestä eivät ole uusia, mutta avoin keskustelu niistä on.⁶⁴ Väheneekö binaarisiksi ymmärretyn sukupuolieron merkitys vai korostuuko se tasa-arvotavoitteen myötä? Mikäli tuomarin identiteettiä pidetään keskeisenä, miten löydetään tasapaino, yleinen ja yhdenmukainen oikeudenkäyttö?

Kansainvälisen oikeuden tutkimuksessa 1990-luvun alussa alkanut ”Feminist approaches to international law”⁶⁵ ei ole teoreettisen viitekehityksensä monimuotoisuudesta ja laadukkaasta tutkimuksesta huolimatta toistaiseksi merkittävästi onnistunut vaikuttamaan oikeudenalan rakenteisiin, suuntauksiin tai opetukseen.⁶⁶ Valtiollisen diplomatian ja kansainvälisten järjestöjen tahoilla painotetaan toisinaan esimerkiksi ”feminististä ulkopolitiikkaa”⁶⁷ tai ”Naiset, rauha ja turval-

60. Fifth Report on the Peremptory Norms of General International Law (Jus Cogens) by Dire Tladi, Special Rapporteur, UN Doc.A/CN.4/747(2022).

61. Patricia Viseur Sellers, Jus Cogens: Redux, s. 281–286 teoksessa Catherine Powell – Adrien K. Wing (eds), Symposium on Feminist Approaches to International Law. AJIL Unbound 2022.

62. Immi Tallgren – Antoine Buchet, Suzanne Bastid, The First of the ‘Firsts’, teoksessa Tallgren 2023.

63. Vrt. Josephine Jarpa Dawuni (ed), International Courts and the African Woman Judge. Unveiled Narratives. Routledge 2019.

64. Ks. Nienke Grossman, Achieving Sex-Representative International Court Benches. American Journal of International Law 110(1) 2016, s. 82–95; Freya Baetens (ed), Identity and Diversity on the International Bench. Who is the Judge? Oxford University Press 2020; Kimi Lynn King – James D Meernik – Eliza G Kelly, Deborah’s Voice. The Role of Women in Sexual Assault Cases at the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia. Social Science Quarterly 98(2) 2017, s. 548–565.

65. Hilary Charlesworth – Christine Chinkin – Shelley Wright, Feminist Approaches to International Law. The American Journal of International Law 85(4) 1991, s. 613–645, 614; Dianne Otto, Feminist Approaches to International Law, s. 488–504 teoksessa Anne Orford – Florian Hoffmann with Martin Clark (eds), The Oxford Handbook of the Theory of International Law. Oxford University Press 2016; Troy Lavers – Loveday Hodson, Feminist Judgments in International Law. Hart 2019.

66. Catherine Powell – Adrien K. Wing (eds), Symposium on Feminist Approaches to International Law, AJIL Unbound 2022; Ana Luisa Bernardino, What International Law Textbooks Teach Us Not to Know, Andrea Bianchi – Moshe Hirsch (eds.), International Law’s Invisible Frames, Oxford University Press 2021.

67. Ks. Leena Vastapuu – Minna Lyytikäinen, Gender Equality and Finnish Foreign Policy from 2019 to 2022. Ministry for Foreign Affairs of Finland November 2022.

lisuus -agendaa”⁶⁸, ja niitä koskevia normeja tai ohjeenluontoisia tavoitteita kirjataan kansainvälisen oikeuden instrumentteihin. Afganistanin vuodesta 2021 alkaneet tapahtumat kuitenkin osoittavat, monien muiden esimerkkien lisäksi, miten hauras kansainvälisen oikeuden naisten oikeuksille antama konkreettinen suoja on.

5. Feministinen tutkimus ja sukupuolen tekeminen näkyväksi

Juristin ammatti on ”naisistunut”, toisin sanoen yhä useampi juristi on nainen; Suomessakin jo puolet juristikunnasta on naisia. Sitä mukaa kun alalle on tullut enemmän naisia, vähitellen on herännyt kiinnostusta siihen, miten erilaiset sääntelyt kohdistuvat naisiin ja miehiin. Tässä jaksossa tarkastelemme sitä, miten ja millainen sukupuoli on tullut oikeudesta käydyissä keskusteluissa (diskursseissa) näkyväksi. Peilaamme tätä kehitystä feministisen tutkimuksen aaltometaforaan. Aaltometafora ei kuitenkaan ole yksiselitteinen historiallinen kuvaus, vaan pikemminkin teoreettinen kehys, jonka avulla analysoidaan sukupuolen ja tasa-arvon käsitteiden muutoksia.

Oikeudellisen tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden tutkimuksen erityisenä haasteena on ollut vallitseva vahva ajatus oikeuden objektiivisesta, universaalista ja neutraalista luonteesta.⁶⁹

Yllä on käsitelty naisliikkeen ns. ensimmäisen aallon vaatimuksia yhtäläisistä oikeuksista. Voidaan kuitenkin pohtia, missä määrin nämä vaatimukset ja sittemmin saavutetut oikeudet toivat naisia sukupuolena näkyviksi. Tasa-arvon määrittämistä samoiksi oikeuksiksi kuin miehillä voidaan arvostella siitä, että naiset oletetaan samanlaisiksi kuin miehet tai heidän edellytetään olevan samanlaisia kuin miehet, jotta oikeudet olisivat samoja. Silloin näkyväksi tehdään pikemminkin naisten puuttuvia oikeuksia, ei niinkään sitä, millaisia naiset ovat tai mitä he eniten tarvitsevat ja haluavat.

Kun feminismi poliittisena liikkeenä käynnistyi 1960-luvulta eteenpäin, nais-sukupuolen näkyväksi tekeminen oli esillä uudella tavalla. Feminismin toiseen aaltoon sisältyy erilaisia keskusteluja, vaatimuksia ja tutkimuksia, joiden yhteisenä nimittäjänä voi pitää sitä, että muodollisesti samanlaiset oikeudet eivät

68. Christine Chinkin, *Women, Peace and Security and International Law*. Cambridge University Press 2021.

69. Esim. Anu Pylkkänen, *Muodollisen tasa-arvon pitkä historia ja sen sisäänrakennetut erot*, s. 57–72 teoksessa Johanna Kantola – Kevät Nousiainen – Milja Saari (toim.), *Tasa-arvo toisin nähtynä*. Gaudeamus 2012.

olleet tuoneet todellista tasa-arvoa.⁷⁰ Syntyi erilaisia naiskulttuurin ilmentymiä, esimerkiksi naisjärjestöjä, naiskulttuuritapahtumia ja tiedostamisryhmiä. Ne toivat esiin naisille ominaisia tai naistyyppillisiä ominaisuuksia, kykyjä ja toimia, nimenomaisena tavoitteenaan tehdä naisia, naisten työtä ja vahvuuksia näkyviksi. Samaan aikaan naisten työssäkäynti lisääntyi ja vakiintui. Tietoisuus naisten asemasta lisääntyi yleisestikin.

Aikakauden sosiaalipoliittiset toimet, joita perusteltiin tasa-arvollakin, tähtäsivät ennen muuta naisten työssäkäynnin helpottamiseen ja edistämiseen. Tavoitteena oli, että samasta ja myöhemmin samanarvoisesta työstä maksettaisiin sama palkka työntekijän sukupuolesta riippumatta.⁷¹ Suuren lastenhoitoreformin tavoite 1980-luvulla oli vapauttaa naiset palkkatöihin – toki tasa-arvon nimissä. Subjektiiivinen päivähoito-oikeus antoi vahvan oikeuden saada päivähoitopaikka,⁷² mutta työnsi samalla paljon naisia koteihin kotihoidon tuelle. Naisten oikeudellista asemaa tutkineet juristit olivat hyvin kiinnostuneita työmarkkinoihin liittyvistä kysymyksistä,⁷³ ja yleisemminkin naisten ja miesten tuloeroista. Naiset tulivat näkyviksi työntekijöinä ja äiteinä.

Toisaalta käsitys työntekijästä ei juurikaan muuttunut. Työntekijä oli edelleen vähintään 40 tuntia viikossa työtä tekevä henkilö, ja tämän normin mukaan määrittyi, ja yhä määrittyy, sosiaaliturva sairauden, työkyvyttömyyden, vanhuuden ja lastenhoidon suhteen.⁷⁴ Kuvaavaa on, että vanhempainvapaata määrittävät säännökset sijoitettiin sairausvakuutuslakiin, jossa ne ovat vielä tänäkin päivänä.⁷⁵ Raskaus ja vauvaikäisen hoito rinnastettiin sairauteen, ja vanhemmuus määrittyi poikkeamaksi normityöntekijästä. Voi miettiä, tulivatko naiset todella näkyviksi vai vahvistivatko nämä sääntelyt työntekijännormia, jonka valossa nainen äitinä

70. Esim. Johanna Niemi, Onko ”oikeus ja sukupuoli” oikeudena? *Lakimies* 7–8/2015 s. 1022–1039; Pylkkänen 2009; Nousiainen – Pylkkänen 2001.

71. Direktiivi 2006/54/EY miesten ja naisten yhtäläisten mahdollisuuksien ja yhdenvertaisen kohtelun periaatteen täytäntöönpanosta työhön ja ammattiin liittyvissä asioissa (uudelleenlaadittu toisinto) art. 4.; Milja Saari, Samapalkkaisuus – neuvoteltu oikeus naisten ja miesten palkkaeriarvoisuus poliittisena ja oikeudellisena kysymyksenä korporatistisessa Suomessa. *Helsingin yliopisto* 2016; Paula Koskinen Sandberg, Korporatistinen politiikka ja samapalkkaisuuden järjestelmä, s. 169–187 teoksessa Johanna Kantola – Paula Koskinen Sandberg – Hanna Ylöstalo (toim.), *Tasa-arvopoliittikan suunnanmuutoksia. Talouskriisistä tasa-arvon kriiseihin*. Gaudeamus 2020.

72. Kirsi Alila ym., *Varhaiskasvatuksen historia, nykytila ja kehittämisen suuntalinjat*. Tausta-aineisto varhaiskasvatusta koskevaa lainsäädäntöä valmistelevan työryhmän tueksi. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2014, s. 12.

73. Pirkko K. Koskinen, *Naisoikeutta. Naisnäkökulma työoikeuteen*. Suomen Lakimiesliiton Kustannus 1983.

74. Jenny Julen Votinius, *Föräldrar i arbete. En könskritisk undersökning av småbarnsföräldrars arbetsrättsliga ställning*. Makadam 2007.

75. Sairausvakuutuslaki (364/1963) on nyttemmin korvattu saman nimisellä lailla (1224/2004). Lain 9 luku (28/2022) käsittelee vanhempainpäivärahaa.

tai potentiaalisena äitinä on vajavainen, eikä suinkaan naiskulttuurin julistamalla tavalla kyvykäs, toimiva ja naisellinen.

Naistutkimuksessa, kuten nousevaa tutkimusalaa 1980-luvulla kutsuttiin, keskusteltiin paljon sukupuolten eroista ja yhtäläisyyksistä. Saatettiin pohtia, ovatko miehet ja naiset enemmän samanlaisia vai erilaisia. Oikeudellisesti tasa-arvoisen kohtelun ajateltiin yhä edellyttävän samanlaisuutta, ja usein vältettiin sukupuolten välisistä eroista keskustelemista. Toisaalta haluttiin tehdä ero biologisen sukupuolen ja sosiaalisen sukupuolen välillä.

Oikeustieteen näkökulmasta sosiaalipsykologi *Carol Gilliganin* erottelut miesten ja naisten oikeudenmukaisuuskäsitysten eroista ovat kiinnostavia. Gilliganin mukaan miesten käsitys oikeudenmukaisuudesta tarkoittaa sääntöjen noudattamista, kun taas naisten oikeudenmukaisuuskäsite on sisällöllisempi ja suosii sellaisten ratkaisujen löytämistä, jotka johtavat kaikkien osapuolten kannalta reilun ja toimivan ratkaisun löytämiseen.⁷⁶ Gilligania on arvosteltu siitä, että hän oletti erot biologisiksi ja luonnollisiksi, mutta hän puolustautui toteamalla, että hän ei ottanut kantaa siihen, mistä erot johtuvat.

Pohjoismaisessa keskustelussa tasa-arvoasiat saivat huomiota osakseen. Kuten radikaalifeministit Yhdysvalloissa, myös pohjoismaiset tutkijat halusivat teoretisoida sukupuolten välisiä eroja ja suhteita sukupuolistuneen vallan näkökulmasta. Ruotsalainen historioitsija *Yvonne Hirdman* teoretisoi sukupuolta (kön/genus) valtajärjestelmänä, jossa sukupuolierolla viitataan sukupuolten välisen kategorioihin (mies/nainen) perustuvan eron tekemiseen ja siihen liittyvään sukupuolistuneeseen valtarakenteeseen.⁷⁷

Oikeustieteessä esimerkiksi ruotsalaiset tutkijat *Eva-Maria Svensson* ja *Åsa Gunnarsson* ovat tukeutuneet sukupuolivalta-teoriaan. He pohtivat, voidaanko oikeudella aktiivisesti pyrkiä muuttamaan sukupuolten välistä valta-asetelmaa. Esimerkkejä tällaisesta aktiivisesta vaikuttamisesta lainsäädännöllä voivat olla seksin ostamisen kieltö,⁷⁸ naisiin kohdistuvan väkivallan tai perheen sisäisen väkivallan säätäminen perusteeksi rangaistuksen koventamiselle⁷⁹ tai naisten työmarkkina-asemaa parantavat kiintiösäännökset.⁸⁰

Sukupuoli valtajärjestelmänä epäilemättä tekee sukupuolieroa näkyväksi, ja monet sen pohjalta tehdyt uudistukset parantavat esimerkiksi väkivallan tai sek-

76. Carol Gilligan, *In a different voice. Psychological theory and women's development*. Harvard University Press 1998.

77. Yvonne Hirdman, *Genus. Om det stabila föränderliga former*. Liber 2003; Raija Julkunen, *Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit*. Vastapaino 2010; Anu Koivunen – Marita Liljeström, *10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Vastapaino 1996.

78. Ruotsin ja Norjan rikoslaki kieltää seksin ostamisen kokonaan. Suomessa kieltö koskee ostamista henkilöltä, joka on parituksen tai ihmiskaupan kohteena. Rikoslaki 20:9, joka säädettiin vuonna 2006.

79. Monica Burman, *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor. Om straffrättens förmåga att producera jämställdhet*. Justus 2007.

80. Liisa Nieminen, *Kiintiöt, kansanvalta ja tasa-arvo*. Lakimies 7–8/2005, s. 1140–1164.

sikaupan kohteiksi joutuneiden naisten tilannetta. Ei ole kuitenkaan aivan selvää, millä tavoin ja millaista naissukupuolta sukupuolivaltateoriat tekevät näkyväksi. Niihin tuntuu sisältyvän riski siitä, että naiset nähdään uhreina tai muutoin suojelua kaipaavina henkilöinä, ei niinkään aktiivisina toimijoina.

Pitkään ajateltiin, että sukupuolista – naisista ja miehistä – voidaan sanoa jotain yleistä. Feminismin kolmannesta aallosta alettiin puhua silloin, kun mielenkiinto kohdistui naisten eroihin ja erilaisiin naisryhmiin. Feministejä onkin moitittu siitä, että heidän ajamansa oikeudet kuten samapalkkaisuus hyödyttävät lähinnä heidän itsensä kaltaisia keskiluokkaisia naisia.⁸¹ Samoja syytöksiä porvarilliset naisjärjestöt saivat osakseen 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa ajaessaan naisille yhtäläisiä oikeuksia esimerkiksi virkauralle ja oppilaitoksiin kuin miehillä.

Jo vuonna 1851 sekä orjuuden lakkauttamisen että naisten äänioikeuden puolesta toiminut *Sojourner Truth* (synt. Isabella Baumfree, n. 1797–1883) piti kuuluisan puheensa *Ain't I a woman?* ja nosti esiin sen, että värillisten naisten tilanne on aivan toisenlainen kuin niiden, joista naisten oikeuksien kokouksissa puhuttiin.⁸² Kuitenkin vasta vuosina 1989–1992 oikeustieteilijä *Kimberlé Crenshaw* käsitteellisti moniperustaista⁸³ syrjintää intersektionaalisuutena tavalla, joka toi keskustelun ainakin tutkimuksessa valtavirtaan. Crenshaw kiinnitti kuuluisissa artikkeleissaan huomiota siihen, että jotkin ryhmät, kuten värilliset naiset, olivat heikossa asemassa sekä ihonväriensä että sukupuolensa suhteen. Syrjinnänvastaisessa oikeudessa kuitenkin identifioitiin syrjinnän kohteena olevia ryhmiä, jollaiseksi värillisiä naisia ei tunnustettu.⁸⁴ Crenshaw'n tekstit tekevät värillisiä naisia näkyviksi ja puhuvat sen puolesta, että heidän äänensä tulee kuulla ja heidän tilannettaan ymmärtää, jotta tasa-arvoa edistäviä toimia voidaan mielekkäästi toteuttaa.

Intersektionaalisuuden käsitteellä viitataan edelleen useimmiten etnisyyden (race) ja sukupuolen samanaikaiseen esiintymiseen syrjintätilanteessa. Crenshaw'n artikkeli ilmestyi ajankohtana, jolloin naisten erilaisuus oli noussut keskusteluun, ja etniset ja seksuaalivähemmistöt olivat tulossa näkyviksi ja nous-

81. Esim. Kimberlé Crenshaw, *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex*. University of Chicago Legal Forum 140 1989, s. 139–167, 151; Kimberlé Crenshaw, *Mapping the Margins. Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color*. Stanford Law Review 43(6) 1991, s. 1241–1299.

82. Sojourner Truthin puhetta ei tallennettu ja siitä on julkaistu erilaisia versioita, ks. näistä esim. *The Sojourner Truth projectin nettisivu*, <https://www.thesojournertruthproject.com/compare-the-speeches/> vierailtu 18.11.2022.

83. Terminologia ei ole vakiintunutta. Kati Nieminen ja Laura Jauhola (Syrjintä, intersektionaalisuus ja oikeussuojan rajat. *Oikeus* 2/2022, s. 168–190) erittelevät moninkertaisen, kumulatiivisen ja risteävän syrjinnän. Ks. myös Outi Anttila – Kevät Nousiainen, *Valvontasäännösten toimivuudesta. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita* 44/2013.

84. Kimberlé Crenshaw, *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex*. University of Chicago Legal Forum 140 1989, s. 139–167.

seet vaatimaan oikeuksiaan. Sukupuolen ja seksuaalivähemmistöjen kohdalla voidaan nähdä analoginen tilanne: toisaalla naisasialiike ajoi naisten oikeuksia, toisaalla homoseksuaalien syrjintä nousi esiin. Lesbomaisiin kohdistuva syrjintä oli pitkään näkymätöntä.⁸⁵ Sittemmin erilaisten yhteiskunnallisten ryhmien esiintulosta on puhuttu kriittiseenkin sävyyn identiteettipoliittikkana. Selvää kuitenkin on, että ihmisten erilaisuus ja siihen liittyvä syrjintä on tullut näkyväksi.

Sekä kansainvälisessä että kansallisessa oikeudessa on tapahtunut paljon yhdenvertaisuuden edistämiseksi viimeisten kolmenkymmenen vuoden kuluessa. Naisten,⁸⁶ lasten⁸⁷ ja vammaisten⁸⁸ oikeuksien sopimukset ovat olleet erittäin merkittäviä niin henkilöiden oikeuksien edistämisessä kuin erilaisuuden näkyväksi tekemisessä. Seksuaalivähemmistöjen syrjintä on kielletty ihmisoikeussopimuksissa ja heidän oikeuksiaan on täsmennetty esiin Yogyakartan periaatteet-asiakirjassa,⁸⁹ joka on asiantuntijoiden kansainvälisen julistuksen muotoon laatima periaatejulistus. Myös Euroopan unionin oikeudessa ja sitä myöten jäsenvaltioiden kuten Suomen oikeudessa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuva syrjintä on kielletty.⁹⁰

Teoreettinen keskustelu sukupuolesta oikeudessa voitiin tiivistää siten, että kysyttiin, millaisia implisiittisiä oletuksia sukupuolesta sisältyy oikeusjärjestykseen. Toisenlainen näkökulma syntyy, kun kysytään, millaista sukupuolta yhteiskunnalliset käytännöt, kuten oikeus, tuottavat.⁹¹ Tällöin voidaan puhua jo feminismin neljännestä aallosta. *Amalia Verdu Sanmartin* osoitti vuonna 2020 väitöskirjassaan, että kansainvälisessä oikeudessa on enenevässä määrin siirrytty käyttämään gender-käsitettä, erotuksena biologiseen sukupuoleen viittaavasta sex-käsitteestä. Hänen mukaansa käsitteet kuitenkin sulautuvat toisiinsa eikä erottelulla biologiseen ja sosiaaliseen sukupuoleen näytä olevan juurikaan merkitystä. Lisäksi hänen analyysinsä osoittaa, että intersektionaalisista erotteluista huolimatta oikeus on vahvasti sidoksissa kahteen sukupuoleen. Hän toteaa, että

85. Ruotsissa tätä historiaa on tutkittu perusteellisesti. Ks. Hanna Hallgren, *När lesbiska blev kvinnor – när kvinnor blev lesbiska. Lesbiskfeministiska diskursproduktion rörande kön, sexualitet, kropp och identitet under 1970- och 1980-talen i Sverige*. Kabusa 2008; Malena Gustavsson, *Blandade känslor. Bisexuella kvinnors praktik och politik*. Kabusa 2006.

86. Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus (CEDAW) 1979; Suomessa voimaan 1986.

87. Yleissopimus lapsen oikeuksista (CRC) 1989; Suomessa voimaan 1991.

88. Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista (CRDP) 2006; Suomessa voimaan 2016.

89. Yogyakartaprinssi.org – The Application of International Human Rights Law in relation to Sexual Orientation and Gender Identity vierailtu 11.11.2022.

90. Direktiivi 2000/78/EY yhdenvertaista kohtelua työssä ja ammatissa koskevista yleisistä puitteista. Tasa-arvolain (Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 609/1986 7 § ja yhdenvertaisuuslain (1325/2014) 8 §.

91. Erityisesti Judith Butlerin teoria sukupuolen performatiivisuudesta on muuttanut näkemystä myös oikeudesta sukupuolta tuottavana käytäntönä. Judith Butler, *Hankala sukupuoli. Feminismi ja identiteetin kumous*. Gaudeamus 2006. Ks. esim. Margaret Davies, *Law Unlimited: Materialism, pluralism, and legal theory*. Taylor & Francis 2017, erit. s. 123.

seksuaalivähemmistöjen oikeuksia koskevissa asiakirjoissa sukupuolen käsitteen binäärisyys säilyy: homoseksuaalit ovat edelleen miehiä ja lesbot naisia. Moninaisuus on siis sukupuolen sisäistä.⁹² Verdu kysyykin, eikö sukupuoli voitaisi nähdä väljemmin, pikemminkin janalla (fluid) kuin binäärisenä.

Suomen oikeudesta löytyy esimerkkejä Verdun analysoimasta tilanteesta. Erityisesti translaki⁹³ perustuu siihen, että juridisen sukupuolensa vääräksi kokevan henkilön tulee voida korjata sukupuolensa vastakkaiseksi sukupuoleksi.⁹⁴ Kun kahden vanhemman perheessä on kaksi naista, isyyslain⁹⁵ rinnalle säädettiin ensin äitiyslaki,⁹⁶ ja sen jälkeen vanhemmuuslaki, johon koottiin isyyden ja äitiyden vahvistamista koskevat säännökset.⁹⁷ Samalla kun lainsäädäntöä kehitetään vastaamaan uusia vaatimuksia, on ilmeinen vaara, että lait vahvistavat binääristä sukupuolikäsitystä ja sukupuolirooleja sen sijaan, että ne aidosti tunnistaisivat erilaisuutta. Verdu pohtiikin, että kysymys ei ole vain sukupuolesta, vaan on ilmeinen riski, että intersektionaalisuuden ja identiteettipolitiikan kautta päädytään lokeroimaan ihmisiä yhä pienempiin laatikoihin, ei siihen, että ihmiset voisivat tunnistaa omanlaatuisuutensa ja olla vapaasti sitä, mitä ovat tai haluavat olla.

Feministisen tutkimuksen kritiikki johti tunnistamaan sukupuolen ja seksuaalisuuden monimuotoisuutta 2000-luvulla, mikä tutkimuksessa johti gender-käsitteen omaksumiseen. Kuten Verdu Sanmartin osoittaa, gender voi viitata binääriseen sukupuoleen, joko valta-aspektin kanssa tai ilman sitä, taikka yleisesti erilaisiin sukupuolen ilmentymiin. Jälkimmäisessä merkityksessä sukupuolta on teoretisoitu erityisesti queer-tutkimuksen parissa, mistä käsitys sukupuolen moninaisuudesta on omaksuttu yleisesti sukupuolen tutkimuksessa (gender studies) ja myös oikeustieteessä.⁹⁸ Enää ei puhuta naistutkimuksesta tai

92. Amalia Verdu Sanmartin, *Trapped in Gender. Understanding the concept of gender and its use in law*. *Annales Universitatis Turkuensis* 508/2020.

93. Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta 563/2002. Marjo Rantala, *Sukupuoleen sopeutetut – intersukupuolisten ja transsukupuolisten henkilöiden oikeusasema Suomessa*. *Oikeus* 1/2016, s. 8–28.

94. Translain uudistus on vireillä eduskunnassa 2022, ks. hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sukupuolen vahvistamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi 189/2022 vp. Sukupuolen vahvistamisen edellytyksiä helpotetaan, eikä enää puhuta ”vastakkaisesta” vaan toisesta sukupuolesta. Ehdotus perustuu edelleen kahden sukupuolen malliin.

95. Isyyslaki 700/1975. Kumottu 1.1.2023 eteenpäin.

96. Äitiyslaki 253/2018. Kumottu 1.1.2023 eteenpäin.

97. Vanhemmuuslaki 775/2022 tulee voimaan 1.1.2023. Ks. hallituksen esitys eduskunnalle vanhemmuuslaiksi ja siihen liittyviksi säännöksiksi 132/2022 vp.

98. Ks. Martha Fineman – Jack Jackson – Adam Romero (eds), *Feminist and queer legal theory. Intimate encounters, uncomfortable conversations*. Ashgate 2009; Jackie Jones – Anna Grear – Rachel Fenton – Kim Stevenson (eds), *Gender, sexualities and law*. Routledge 2011. Pohjoismaisen oikeuden ja sukupuolen tutkimuksen monialaisuudesta saa kuvan esimerkiksi teoksesta Eva-Maria Svensson et al. (red), *På vei. Kjønn og rett i Norden*. Makadam 2011.

naisoikeudesta, vaan sukupuolen tutkimuksesta (gender studies) ja oikeuden ja sukupuolen tutkimuksesta (gender studies in law).

Queer-tutkimuksen erityiseen kontribuutioon kuuluu heteronormatiivisuuden käsite, jolla tarkoitetaan sitä, että yhteiskunta, lainsäädäntö mukaan lukien, on rakentunut kahden sukupuolen oletuksen varaan.⁹⁹ Vaikka lainsäädäntöön sisältyy vain jonkin verran sukupuolittuneita sääntelyjä – edellä mainittujen lisäksi esimerkiksi asevelvollisuus¹⁰⁰ ja aborttilaki¹⁰¹ – oikeudellisia instituutioita voidaan analysoida heteronormatiivisuuden käsitteen avulla.

Esimerkiksi avioliittolakia voitaisiin analysoida siitä näkökulmasta, millainen käsitys puolisoista siihen sisältyy. Avioliittolakia muutettiin vuonna 2013 kansalaisaloitteen seurauksena siten, että aviopuolisot voivat olla myös samaa sukupuolta.¹⁰² Lain taustalla voi kuitenkin olla ajatus heteronormatiivisesta ydinperheestä, jossa toinen puoliso käy töissä ja toinen on päävastuullinen kodin ja lasten hoidosta. Tämä heijastuu konkreettisiin säännöksiin siitä, miten puolisoiden varallisuus avioliiton purkauksessa puolitetaan. Vastaavasti vanhempainvapaata ja kotihoidon tukea voitaisiin tarkastella heteronormatiivisuuden käsitteen avulla.¹⁰³ Miten hyvin normi työssä käyvä versus kotona lapsia hoitava vanhempi vastaa nykypäivää, jolloin yhä suurempi osa vanhemmista jakaa aikansa työn ja lasten hoivan välillä?¹⁰⁴

99. Adrienne Rich, *Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence*. *Signs* 5(4) 1980, s. 631–660.

100. Tasa-arvolain 9 §:n mukaan asevelvollisuuden säätämistä ainoastaan miehille ei pidetä syrjintänä.

101. Laki raskauden keskeyttämisestä 239/1970.

102. Laki avioliittolain muuttamisesta 156/2015; lain muuttamiseen johtanut Kansalaisaloite KAA 3/2013; Kansalaisaloitteella on jostain syystä kaksi numeroa 10/2013. Asiasta käytiin vilkasta keskustelua eduskunnassa, jossa lakivaliokunta asettui vastustamaan aloitetta ja suuri valioikunta kannatti sitä, LaM 14/2014; SuVM 2/2014. Tahdon2013 kampanjasta kansalaisaloitteen tueksi ks. Nina Järviö, *Polkuja suomalaiseen tasa-arvoon? Kansalaistoiminta, Tahdon2013 ja translaki*. Helsingin yliopisto 2018, erit. s. 66.

103. Marika Kytölä, *Äidin oikeus, isän kannustin – vanhempainpäiväraha sukupuolistuneena sääntelynä*. *Lakimies* 2/2017, s. 195–215; Marika Kytölä, *Vanhempainpäiväraha. Kertomus heteronormatiivisesta ydinperheestä*. *Oikeus* 3/2017, s. 329–346; Marika Kytölä – Johanna Niemi, *Vauvasta vaariin – työn ja perheen yhteensovittamisen lainsäädännölliset mallit*. *Lakimies* 3–4/2021, s. 439–459. *Vanhempainvapaan ja kotihoidontuen käyttö on erittäin sukupuolistunutta. Miesten osuus vanhempainvapaan käytöstä vaihtelee Pohjoismaissa Suomen 11 prosentista Islannin, Norjan ja Ruotsin yli 30 prosenttiin. Suomen erikoisuus, kotihoidon tuki, on pääosin naisten käytössä*. Ks. SOCIO4: *Recipients of daily cash benefits at pregnancy, childbirth and adoption by time, content and reporting country*. https://pxweb.nordicstatistics.org/pxweb/en/Nordic%20Statistics/Nordic%20Statistics__Social%20integration%20and%20income__Social%20protection/SOCIO4.px/?rxid=4bd7ba15-3c4a-4793-8711-6db1fc878223 vierailtu 11.11.2022.

104. *Vanhempainvapaan uudistus vuonna 2022 lievensi tätä diktomiama huomattavasti*. Ks. hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi sairausvakuutuslain, työsopimuslain ja varhaiskasvatuslain muuttamisesta sekä niihin liittyviksi laeiksi 129/2021 vp. Uudistuksella ei muutettu kotihoidon tukea, joka on lähes yksinomaan naisten käyttämä vapaan muoto.

Vastaavasti voidaan pohtia, vahvistaako tasa-arvolaki heteronormia, kun se nimeä myöten sääntelee naisten ja miesten välistä tasa-arvoa,¹⁰⁵ ja esimerkiksi sinänsä myönteisen kehityksen aiheuttanut kiintiösäännös olettaa sukupuolia olevan kaksi?¹⁰⁶ Lain syrjinnän määritelmä¹⁰⁷ koskee nykyisin myös sukupuoli-identiteettiä ja sukupuolen ilmaisua, ja ne viittaavat väljempään sukupuolen käsitteeseen.¹⁰⁸ Kun kuitenkin syrjintä seksuaalisen suuntauksen perusteella on kielletty yhdenvertaisuuslaissa,¹⁰⁹ voidaan kysyä, edellyttääkö lainsäädäntö Crenshaw'n toteamalla tavalla identifiointumista lainsäädännön tunnistamaan ryhmään ennen kuin syrjintää voidaan tunnistaa.

Tässä on tarkasteltu sitä, miten ja millaista sukupuolta sukupuolentutkimus ja oikeuden ja sukupuolen tutkimus on tehnyt näkyväksi viimeisten viidenkymmenen vuoden aikana. Tutkimuksessa sukupuolen binäärisen ymmärtämisen rinnalle on noussut sekä sukupuolten sisäinen moninaisuus että binäärisen sukupuolikäsitteen kyseenalaistaminen. Nämä suuntaukset on havaittu myös lainsäädännössä, jossa on tunnistettu sukupuolen ilmaisu ja sukupuoli-identiteetti sekä seksuaalinen suuntautuminen syrjintäperusteina. Sukupuolen ja sen moninaisuuden tunnistamisen rinnalla kulkee suomalaiselle sääntelylle ominainen sukupuolineutraaliuden korostus.¹¹⁰ Vaikka sukupuolineutraali lainsäädäntö on monella tavoin edistänyt sukupuolten tasa-arvoa, vaarana voi olla sukupuolieron tekeminen näkymättömäksi ja syrjivien käytäntöjen jääminen tunnistamatta sen vuoksi. Toisaalta sukupuolispesifit sääntelyt voivat sisältää riskin sukupuolieron vahvistamisesta sen sijaan, että sääntelyllä tuettaisiin ihmisten oikeutta löytää oma identiteettinsä sukupuolen määrittämisestä ja rooleista riippumatta.

6. Lopuksi: miksi naisten näkyväksi tuleminen on tärkeää?

Tämän artikkelin lähtökohta oli se, että naisten osallisuus ja siten heidän näkökulmansa ovat olleet pitkään näkymättömiä oikeudellisessa koulutuksessa, tutkimuksessa ja päätöksenteossa. Näkymättömyys tai poissaolo on vaikuttanut

105. Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 609/1986.

106. Tasa-arvolain 4 a §.

107. Tasa-arvolain 7 §.

108. Lain 7.7 §:ssä määritellään: ”Mitä tässä laissa säädetään sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuvasta syrjinnästä, sovelletaan vastaavasti syrjintään, joka perustuu siihen, että henkilön fyysiset sukupuolta määrittävät ominaisuudet eivät ole yksiselitteisesti naisen tai miehen.” Hallituksen esitys eduskunnalle yhdenvertaisuuslaiksi ja siihen liittyviksi laeiksi 19/2014 vp.

109. Yhdenvertaisuuslain (1325/2014) 8 §.

110. Erit. Pylkkänen 2009; Kevät Nousiainen – Anu Pylkkänen, Sukupuoli ja oikeuden yhdenvertaisuus. Helsingin yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta 2001.

käsityksiimme ympäröivästä todellisuudesta, oikeuden kieleen ja käsitteisiin sekä oikeudella suojattaviksi ymmärrettäviin oikeushyviin. Olemme käsitelleet sukupuolieron vaikutusta ja etenkin naisten asemaa eri näkökulmista: oikeussubjektius, oikeudelliseen koulutukseen ja professioihin pääseminen, naisten oikeudet sekä sukupuoliserjintä. Tarkastelimme sekä historiallista muutosprosessia että nykyistä tilannetta, jälkimmäistä etenkin sukupuoliteorian diskurssissa. Kysymyksenasettelumme konteksti vaihteli Suomesta Pohjoismaihin, Eurooppaan, kansainväliseen ja globaaliin oikeuteen. Tarkasteluissa liikuttiin mikrotasoilta makrotasolle ja takaisin. Mitä johtopäätöksiä voimme matkaltamme vetää?

Oikeustieteessä ja oikeustieteellisessä koulutuksessa painotetaan oikeuden objektiivisuutta, neutraalisuutta ja tasapuolisuutta. Nämä ovat tärkeitä arvoja, joiden merkitystä emme kiistä. Sen sijaan kannustamme entistä valppaammin kysymään, mitä ne tarkoittavat lainkäyttäjän, lainvalmistelijan, oikeustieteilijän ja tavallisen ihmisen näkökulmista.

Oikeuden symboli on perinteisesti Justitia, nainen side silmillään sekä miekka ja vaaka käsissään. Tämä on ristiriidassa sen kanssa, että artikkelissa kuvatun mukaisesti naiset pitkään suljettiin oikeudenjakajien ulkopuolelle. Side symbolisoi sitä, että oikeudenjakajan tulisi tehdä ratkaisunsa riippumatta yksittäisen oikeuden hakijan yksilöllisistä ominaisuuksista. Kuitenkin ihmisten ominaisuudet, kuten ikä, syyntakeisuus tai vammaisuus, tai olosuhteet, kuten taloudellinen tilanne, työ tai työttömyys, ovat säännönmukaisesti relevantteja erilaisissa oikeudellista päätöksentekoa edellyttävissä tilanteissa. Juristit tarvitsevat eri näkökulmien ymmärrystä, jotta lakeja osattaisiin valmistella, päätöksiä tehdä ja oikeutta tutkia ottaen huomioon erilaisten ihmisryhmien tilanteet, tasapuolisella ja objektiiviseen harkintaan perustuvalla tavalla.

Suomessa on rikottu monia lasikattoja, mistä esimerkkinä tasavallan ja korkeimman oikeuden presidenttinä on ollut nainen. Edelläkävijänaisia, kuten Agnes Lundell, on nostettu esiin myös oikeushistorian tutkimuksessa. Oikeushistoriallisissa vertailuissa Suomi ja Pohjoismaat ovat naisten oikeudellisen aseman osalta monessa suhteessa edelläkävijöitä. Kansainvälisessä oikeudessa muutokset ovat keskimäärin hitaampia sekä ammattikunnan sukupuolijakauman että materiaalisen oikeuden tasa-arvoistumisen osalta. Laajempi historiallinen tutkimus on useissa eri konteksteissa tuonut esiin, että monet muutkin kuin nimetyt ”edelläkävijänaiset” ovat tehneet oikeudellista työtä, mutta heidän työnsä on jäänyt näkymättömäksi. Samalla oikeuden sisällöissä on sivuutettu tietämystä ja näkökulmia, jotka olisivat voineet rikastaa käsityksiämme tasapuolisesta ja objektiivisesta oikeudesta.

Naisten oikeudellisen työn tekeminen näkyväksi ei olisi ollut mahdollista, elleivät useat naisjuristit olisi suuntautuneet tutkijoiksi. Kehitys on kansainvälinen. Yhden ainoan objektiivisen tarkastelukulman kyseenalaistaminen on tarkoittanut myös muiden näkökulmien esiin tulemistä ja teoreettista monipuolistumista. Samalla tutkimuksissa on alettu kysyä, miten oikeus vaikuttaa muiden oikeuden

Näkyväksi? Sukupuoli ja itseymmärrys oikeudessa, sen ammateissa ja tutkimuksessa

valtapositioniin nähden toiseutettujen, kuten erilaisten vähemmistöjen ja haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten asemaan. Naistutkijat ovat usein olleet kiinnostuneita esimerkiksi lasten tai ulkomaalaisten oikeudellisesta asemasta. Uusia sukupuolieroja ja sukupuolten tasa-arvoa koskevia kysymyksiä tulee edelleen esiin esimerkiksi pakolaisuuden ja maahanmuuton oikeussäännöissä.

Erilaisten etnisyyksien ja seksuaalisuuksien näkyviksi tuleminen johtaa kysymyksiin siitä, millainen käsitys ihmisestä ja oikeussubjektista on oikeudellisen tiedon perustana ja miten ihmiskäsitys vaikuttaa oikeuden itseymmärrykseen. Voidaan myös kysyä, miten erilaisten ihmisten osallistuminen oikeustieteen tekemiseen vaikuttaa materiaaliseen oikeuteen ja oikeudellisen tiedon tuottamiseen. Näiden kysymysten perusteellinen tutkimus artikkelissa kuvatuissa erilaisissa konteksteissa on vasta alkamassa. Käsitteemme on, että oikeuden ja juristien itseymmärrys tulee muuttumaan, kun oikeudellisen tiedon tuottamisen näkökulmat edelleen monipuolistuvat.

Becoming visible? Sex/gender and self-understanding in law, its professions and its research

TALLGREN, IMMI, LL.D., Title of Docent, University of Helsinki – MIA KORPIOLA, LL.D., Professor, University of Turku – JOHANNA NIEMI, LL.D., Professor, University of Helsinki

Law, legal theory and doctrine, legal education, and the professions of law are facing a sex and gender transition that began in Europe and North America in the 19th Century, accelerated and globalised in the 20th Century, and is currently on-going. Before the transition, women were tacitly subsumed under the general human subject of law, the holder of rights that was male (man, homme). As a result, women were the law's 'Other'. With scarce access to education in general, women were not able to access higher education, study law and enter the legal professions. Women had thus no direct influence on legislation and legal research. They were marginalised in the intellectual, societal and political processes.

The authors discuss the sex and gender transition, its parameters and temporalities in diverse contexts, addressing the changes in terms of women's gradual access to visibility. Their analysis focuses, on the one hand, on the national developments in Finland, influenced by scholarship and activism in Europe and North America and, on the other hand, on international law, where the transition has had a different trajectory, logic and pace compared to the liberal democracies in Europe.

The article has four substantive chapters, addressing: Women's growing visibility in the public sphere demanding equal rights, women's access to legal education and professions in Finland and comparatively, the particularities of women's visibility in international law, and research of feminism(s) and visibility. In the introduction, the authors present the concepts and discourses of sex and gender, explaining why they build the analysis on the basis of the arguably outdated binary of 'women' and 'men' and how they consider the centrality of intersectionality in the analysis of the sex and gender transition in women's visibility.

The central claim of the article is that the on-going transition towards women's visibility has already transformed and is likely to continue transforming material law, legal scholarship, themes and approaches of legal research, and the self-understanding of legal scholars. The analysis of the sex and gender transition in law is therefore a broad and important topic of legal and interdisciplinary research.